Anul I. Iunie, 1907. Nr. 6.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru ştiinţa şi vieaţa bisericească.

Abonamentul: Pe un an 6 cor.; pe o jumătate de an 3 cor. — Pentru România 8 Lei.
Un număr 50 fil.

RELIGIUNEA PRIMORDIALĂ ŞI ORIGINEA RELIGIUNII.

IV.

Prin espunerile de până acum am dovedit, că religiunea nu s'a ivit pentru prima dată în vieaţa sufletească a omenimii nici ca fetişism, nici ca animism şi nici ca cult al străbunilor sau al eroilor mari din trecut.

Hipotezele, cari au făcut încercarea să explice originea dintru început a religiunii sub forma uneia sau a alteia dintre aceste religiuni inferioare, s'au dovedit ca fiind cu desăvârşire insuficiente. Insuficienţa lor zace în acea eroare comună, de a fi concepute din punctul de vedere al evoluţionismului modern, în interesul căruia postulează — fără a putea dovedì — pentru începutul culturii omeneşti: o stare de sălbătăcie animalică, iar pentru a explica desvoltarea naturală a religiunii: începuturi religioase cât se poate de inferioare şi rudimentare.

Evoluţioniştii cred, că prin o asemenea procedură de simplificare a începuturilor religiunii, îşi înlesnesc problema de a lămurì originea ei.

După cum ne-am putut convinge însă din cele precedente, procedura aceasta nu duce la ţinta dorită, pentrucă religiunea — chiar şi în formele sale cele mai inferioare — conţine un *simbure minunat*, a cărui geneză nu se poate explica prin mijloace atât de superficiale, cum sunt ale evoluţioniştilor. S'ar recere mai mult respect faţă de o chestiune atât de importantă, căci respectul faţă de problemele vieţii este — după cum Plato a zis — începutul oricărei filozofări. Chiar şi fetişismul, care este privit de cei mai

mulţi ca cea mai inferioară religiune, departe de a ne da o deslegare mulţămitoare a chestiunii, constitue în sine — din punctul de vedere al evoluţionismului — o mare enigmă. Căci enigmă este: cum să fi produs impresia unor obiecte empirice — conştiinţa divinităţii? Şi, ceeace nu poate să explice nici una dintre hipotezele de cari ne-am ocupat, este tocmai: *modul cum s'a ivit în conştiinţa omului primitiv acel element minunat, acea putere tainică, care l-a determinat să între într'un raport religios, deci într'o comunitate de vieaţă sufletească cu obiectele adoraţiunii sale?*

Fundamental greşită şi din punct de vedere metodologic în ştiinţă nepermisă este apoi acea procedură a evoluţionismului religionar, de a construì *a priorì*, numai de dragul unei teorii preconcepute, *icoana celei dintâi vieţi religioase a omenimii.* O asemenea procedură preocupă cercetarea desinteresată a adevărului şi, de multe-ori, seduce pe cercetător la apucătura neiertată, de a-şi salva valoarea teoriei sale preconcepute prin desconsiderarea acelor fapte pozitive, cari i-se opun. O teorie preconcepută are însă îndreptăţire la existenţă numai până atunci, până când nu stă în contrazicere evidentă cu fapte pozitiv cunoscute. Intr'o astfel de contrazicere reală se află teoria evoluţiunii naturale, când se aplică la terenul vieţii religioase, cu gândul, de a construì forma primordială a acelei vieţi şi, apoi, de a fixa procesul ce l'ar fi luat în desvoltarea sa ulterioară. Noi am arătat deja şi până acum, că icoana începuturilor religiunii n'a putut fi aşa, cum ne-o zugrăvesc evoluţioniştii; am arătat, că nici fetişismul, nici animismul şi nici cultul străbunilor sau al eroilor nu reprezintă religiunea primordială, ci sunt a se considera ca trepte de decadenţă dela credinţe religioase mai superioare. Dacă vom putea constata şi prin date pozitive, că astfel de credinţe superioare au premers formelor degenerate ale religiunii, atunci teoria unei evoluţiuni religionare, *continue şi necesare,* va fi răsturnată cu desăvârşire. De altcum şi în sine este evidentă zădărnicia încercării de a aplica legea evoluţiunii naturale şi la religiune, de oarece religiunea aparţine vieţii sufleteşti a omului, deci unui teren, al cărui cuprins nu este un efect necesar al unor puteri mechanice, *ca să poată fi precizat în formele unei legi naturale.* Aceasta s'ar putea întâmpla numai atunci, dacă funcţiunile vieţii sufleteşti ar fi producte ale materiei, care lucrează cu necesitate după legi fixe, o afirmaţie,

prin care omul şi-ar nega propria sa fiinţă spirituală şi morală. Astfel de teze materialiste, astăzi nu mai au reprezentanţi între bărbaţii de ştiinţă, doar numai în cetele semidocţilor.

Dupăce am argumentat imposibilitatea încercărilor naturaliste de a explica originea religiunii, cu tot dreptul ni se va pune întrebarea: care este adevărul în această chestiune şi cum îl vom putea afla?

Care a fost, deci, religiunea primordială a omenimii şi cum s'a ivit ea?

Având a da răspuns la această întrebare, s'ar părea, că la un rezultat satisfăcător vom putea ajunge numai pe calea cercetărilor istorice, fiind vorba de un eveniment din vieaţa omenimii, deci de eruarea unei fapte istorice. Aşa s'ar părea, — dar până la începutul istoriei nu poate pătrunde nici o cercetare. Un văl întunecos acopere leagănul neamului omenesc. Despre începuturile celor mai preţioase bunuri ale omenimii, cum sunt: religiunea, vieaţa morală, cultura, dreptul etc. nu ne-a rămas nici un singur document istoric contemporan. Prin aceasta, întrebarea despre originea dintru început şi despre forma primordială a religiunii este scoasă dintre marginele cercetării istorice...

Pe lângă toată constatarea aceasta puţin îmbucurătoare, să nu ne pierdem interesul faţă de chestiune, pentrucă ea devine şi mai interesantă de aici înainte. Vom întreba pe rând popoarele pământului despre religiunea lor cea mai veche, de care se face vre-o pomenire, şi povăţuiţi apoi de licărirea acelor străvechi raze de lumină religioasă, vom cerca să străbatem prin negura vremilor trecute până la strălucirea celui dintâi răsărit al religiunii pe pământ. Povăţuitoare pe această cale anevoioasă ne va fi *ştiinţa comparativă a religiunilor*,[1] care în timpul mai nou — fiind sprijinită de alte surori ale ei, ca etnografia şi cu deosebire filologia comparativă — a ajuns la rezultate de mare valoare, prin cari ne luminează până la margini foarte îndepărtate trecutul vieţii religioase al omenimii.

---

[1] Cf. Dr. V. Găina: Universalitatea, fiinţa şi orig. relig. 1899, p. 126 seq.
C. Gutberlet: Lehrbuch der Apologetik, ed. III, s. I. p. 81 seq.
Conrad v. Orelli: Allgemeine Religionsgeschichte, 1899.
Chantepie dela Saussaye: Lehrb. der Religionsgesch. ed. II. 1897. ş. a.

Incepem espunerile istorico-religionare, ce le vom face în cele următoare pentru a erua cea mai veche religiune, dela *familia popoarelor arice sau indogermane*, cari, prin cultura superioară la care au ajuns, stau în fruntea tuturor neamurilor pământului.

Inrudirea popoarelor aparţinătoare acestei mari familii, s'a putut constata pe baza cercetărilor etnografice, îndeosebi pe baza *studiilor filologiei comparative*, care a luat un avânt puternic, de când învăţaţi europeni au început a studia intensiv *limba sanscrită*, în care sunt scrise cărţile religioase ale Inzilor vechi, numite «Veda», şi a o compara cu alte limbi. Aceste studii filologice comparative au ajuns la rezultatul, că limba sanscrită este sora cea mai mare a unei întregi familii de limbi, de care se mai ţine limba iranică veche, ca cea mai apropiată de cea sanscrită şi în care s'au scris cărţile religioase ale Perşilor vechi, numite »Avesta«; urmează apoi idiomele greceşti şi cele romanice şi în fine limbile germanice, celtice şi cele slavice. Fiind aceste limbi între sine surori, urmează, că ele au emanat dintr'un izvor comun, din aceiaş *limbă mamă*, dela care şi au primit şi păstrat însuşirile şi bogăţiile, ce sunt proprii tuturora în comun. Deasemenea urmează, că popoarele, cari au vorbit şi vorbesc acele limbi surori, sunt într'olaltă fraţi, având-şi originea dela acelaş străvechiu *popor-părinte*, care le-a lăsat drept moştenire calităţile etnice, ce le sunt comune tuturora. Teritorul, unde a locuit acel popor aric străvechiu, din care s'au diferenţiat în decursul unor timpuri îndelungate şi sub influinţa unor factori istorici deosebiţi toate popoarele arice sau indogermane, astăzi nu se mai poate determina cu siguritate. Dar, referitor la starea culturală şi morală a acelui popor, se pot scoate unele concluziuni cu ajutorul filologiei comparative. Procedura observată în scopul acesta este următoarea: Dacă un cuvânt, care se află având acelaş sau cam acelaş înţeles în câteva sau chiar în toate limbile indogermane, se poate reduce la *aceiaş rădăcină*, atunci se ia ca aproape sigur, că respectivul cuvânt să derivă din limba acelui străvechiu popor, din care s'a desvoltat întreagă familia popoarelor indogermane. Pe această cale s'a putut reconstruì un anumit număr de cuvinte aparţinătoare acelei limbi, şi — deoarece limba este în mare măsură oglinda modului de gândire al poporului, care o vorbeşte — înţelesul acelor cuvinte ne permite întru câtva să pătrundem în tainele vieţii sufleteşti a

poporului aric străvechiu. De exemplu: multe dintre numirile întrebuinţate în limbile indogermane pentru a determina raporturile de înrudire familiară, se derivă dela aceiaş rădăcină, prin urmare originea lor comună este a se căuta în limba arică străveche. Ce rezultă de aici? Rezultă, că şi la poporul aric străvechiu, care vorbea acea limbă, existau raporturi familiare intime şi bine închiegate, drept dovadă a unei stări culturale înaintate. Aceasta se confirmă şi prin faptul, că bărbatul îşi numia soţia «doamnă» sau «stăpână» (sanscr. patnî; grec. *πότνια*; l. litv. pati), semn, că posiţia femeii în familie era foarte favorabilă, chiar monogamică. [1]

Pe noi ne interesează acum să cunoaştem *ce religiune* a avut acel popor aric străvechiu, dela care îşi derivă originea popoarele indogermane.

Şi religiunea acelui popor s'a putut erua, în lipsa de documente scrise, tot numai cu ajutorul deducţiilor filologiei comparative. Limba popoarelor indogermane a păstrat sentimentele celor mai vechi credinţe religioase ale lor, un fapt, pe care l-a scos la iveală renumitul filolog şi istoric religionar *Max Müller*. Acest învăţat a arătat, că numirea divinităţii în cele mai multe limbi indogermane se derivă din aceeaş rădăcină. Numirea sanscrită *Djaus-pitar* o întâlnim în grecescul *Ζεὺς-πατήρ*, în latinescul *Diespiter* (= Ju-sau Diu-pater), în limba gotică *Tius*, în cea germană veche *Zio*, în colecţiunea de legende nordice, numită Edda, *Tyr* etc. Precum numirea sanscrită Djaus, care se dădea *divinităţii cerului*, [2] aşa şi numirea apelativă a divinităţii, aproape în toate limbile indogermane, se derivă dela rădăcina *div* = a lumina, a străluci (despre firmanent) d. ex. l. sanscr. deva; l. iran. daiva; l. grec. *θεος*, *δῖος*; l. lat. deus, divus; l. litv. diewas; l. anglo-sax. tiw; l. prusiacă veche deiws etc. Cunoaşterea acestei interesante apariţiuni filologice a numit-o Max Müller una dintre cele mai remarcabile descoperiri din câte s'au făcut în veacul al 19-lea. [3]

Ce rezultă din acea descoperire filologică? Rezultă acea concluziune de mare însemnătate, că *poporul aric străvechiu*, dela

---

[1] *C. v. Orelli,* op. cit. p. 391—2.

[2] Este controversată întrebarea: dacă Djaus era însuş cerul divinizat sau era socotit ca o fiinţă personală transcendentă „care este în cer". M. Müller se declară pentru părerea din urmă.

[3] *M. Müller:* Essays, IV, 444 cf. *I. Pohle:* Lehrb. der Dogmatik, t. I, p. 71—2.

care își trage originea întreagă familia popoarelor arice sau indogermane de mai târziu, *avea credința într'un singur Dumnezeu sau, cel puțin, într'un zeu suprem, pe care-l numia Djaus, adecă părintele cerului.* Mai probabil este, că acest Djaus era adorat ca *unica divinitate,* în care credea acel popor străvechiu, deoarece numai numirea *acestei* divinități s'a păstrat în limbile popoarelor indogermane. Dacă pe lângă cultul lui Djaus ar fi existat în acelaș timp credința și în alți zei, coordinați sau subordinați acestuia, atunci s'ar fi păstrat în limbile indogermane și numirea acestor zei, cum s'a păstrat a lui Djaus. Deoarece aceasta nu s'a întâmplat, rezultă cu cea mai mare probabilitate că *credința în Djaus la poporul aric străvechiu avea un anumit caracter monoteist,* iar credințele în celelalte divinități, pe cari le întâlnim la popoarele arice s'au ivit numai mai târziu, după diferențiarea acestor popoare și după împrăștiarea lor din patria comună, evident ca o degenerare dela acea credință monoteistă.

Această concluziune este confirmată și prin faptul, că Djaus apare chiar și în Vede — deci într'un timp relativ târziu, când se înstăpânise deja credința în alți zei — ca divinitatea majestatică a unei *religiuni mai vechi,* dându-i-se atributul suveranității absolute: «*Asura*», adecă «Stăpânitorul» *κατ' ἐξοχήν.*[1] El era considerat și în acest timp al politeismului vedic, ca părintele tuturor zeilor și al tuturor oamenilor, și ca creatorul universului întreg, deși numele i-se pomenește numai arare-ori. In partea cea mai veche a Vedelor se află câteva texte de acest fel, cari conțin *reminiscențele unei credințe monoteiste anterioare,* d. ex. în cartea X, cap. 11 se zice: «la început nu era nimic, nici cerul înstelat, nici nouri, nici firmament. Ce dară acoperea totul, ce era această profunzime nepătrunsă, care ascundea în sine totul?... Numai *o singură ființă respira și trăia atunci în sine,* altă ființă nu exista încă... Indată ce s'a decis ce trebuia să fie, mai întâiu s'a compus chipul acestui ce trebuia să fie în spiritul ei, ceeace s'a și făcut prin sămânța primitivă creatoare... Cine

---

[1] *Hardy:* Ved-Brahmanische Periode. p. 23: „Aus den Trümmern einer untergehenden Glaubenswelt in die des Rig.-Veda herüberragend, steht in einsamer Grösse der Himmelsgott Djaus, auch „Vater Asura" oder einfach „der Asura", d. i. der Herr im prägnanten Sinne, oder „der Vater" schlechtweg genannt". Cf. *A. Schill:* Theologische Principienlehre. p. 53.

ştie această taină? Cine va spune şi va descoperì de unde au venit zeii şi de unde a provenit toată creatura? Insuşi zeii au apărut după creaţiune. Cine însă ştie, de unde sunt ei şi de unde a provenit toată măreţia lumii, ce ne încunjură? Numai acela, dela care a provenit acest univers întins, — numai el, care priveşte din înălţimea cerului, ştie aceasta.» [1]

Urme de ale monoteismului primordial s'au păstrat timp îndelungat în religiunea Inzilor vechi. Ele ies la iveală cu deosebire în *poziţia centrală*, ce o ocupă pe rând unii zei, în mijlocul mulţimii pestriţe a divinităţilor vedice, pe cari le-a putut născocì fantazia vioaie a acelui popor. Pe locul detronatului Djaus, se ridică în panteonul zeilor vedici figura măreaţă a lui *Varuna* (= *οὐρανός*?), care este slăvit în cele mai frumoase imnuri din Rig-Veda. El este stăpânitorul a toată lumea, care este pretutindenea de faţă şi toate le ştie; el îndreaptă cursul stelelor, calea norilor şi bătaia vânturilor; el a întocmit pământul şi îl stăpâneşte ca un mare păstor, ce este; el răsplăteşte binele şi pedepseşte răul, după dreptate; el este stăpânul ordinei morale. Cu deosebire imnele de căinţă adresate acestui zeu, se disting prin o gingăşie a simţirii, o adâncime a gândirii şi prin un avânt poetic, care le apropie de Psalmii vech. Testam. In genere, concepţia despre zeul Varuna conţine elemente religioase atât de curate şi superioare, cum nu le mai întâlnim în cultul altui zeu vedic de mai târziu.

Cam în suta a 14-a î. d. Chr. Varuna îşi pierde înalta sa poziţie, iar locul său îl ocupă de aici înainte usurpatorul *Indra,* zeul furtunei şi al războiului, care călătorea într'un car tras de doi cai cu pene de păun în loc de păr. El însufleţea pe ostaşi la fapte de eroizm şi dela ajutorul lui depindea soartea războiului. Indra era zeul naţional al Inzilor arici, al cărui favor se putea câştiga mai lesne prin beutura numită «soma». Atâta putere îi atribuiau ei acestei beuturi, încât cu vremea au divinizat-o şi slăvit-o ca pe un zeu, în rând cu ceialalţi zei. In concepţia religioasă despre Indra prevala atributul atotputinţii, pe când atributele etice erau scoase la iveală mai puţin. Cu toate acestea

[1] Citat din M. Müller după N. P. *Rojdestvenski:* Apologetica creştină, trad. de Icon. C. Nazarie, Botoşani, 1896, p. 274—5.

şi Indra era învestit cu toate însuşirile divine, ce i-se cuveneau ca celui mai superior între toţi zeii, de unde se vede, că urmele monoteismului primordial n'au fost şterse cu totul nici în timpul cât a stăpânit el panteonul zeităţilor vedice.

Dintre ceialalţi zei s'a ridicat cu vremea la o însemnătate centrală zeul *Agni* (lat. ignis, foc), căruia îi sunt adresate cele mai multe imnuri ale Vedelor. Acest zeu de asemenea era considerat ca părinte al tuturor zeilor şi ca creator al întregului univers, atribuindu-i-se şi lui, întocmai ca şi divinităţilor superioare de mai nainte, toate însuşirile dumnezeieşti.

Predominaţia unui zeu — deşi nu totdeauna a aceluiaş — asupra celoralalţi zei din panteonul Vedelor nu este rezultatul unei desvoltări îndelungate a religiunii Inzilor vechi, ci este o apariţiune pe care o întimpinăm deja în fazele mai vechi ale acelei religiuni. Imnurile vedice cele mai vechi au accente religioase mai apropiate de monoteizm, decât imnurile posterioare, — de aceea acele accente nu pot fi explicate altcum decât ca reminiscenţele monoteismului primordial.

Urmele acelui monoteism s'au păstrat şi în acea apariţiune din religiunea Inzilor vechi, pe care a numit-o Max Müller *henoteism* sau *cathenoteism*. Henoteismul sau cathenoteismul se caracterisează prin aceea, că Inzii vechi, când se rugau unuia dintre zeii lor, îl considerau pe acela ca zeul absolut şi infinit, atribuindu-i toate însuşirile divine. «Fiecare zeu era considerat ca divinitate superioară şi se adresau cu rugăciune către el aşa, ca cum nici n'ar fi mai existat altul: către el se adresau în momentul rugăciunei ca către o divinitate absolută... In momentul dispoziţiunei de rugăciune al sufletului poetului toţi ceialalţi zei se nimicesc înaintea contemplaţiunei lui şi numai unul singur, acel către care se adresează, stă în toată strălucirea şi mărirea lui, înaintea privirilor adoratorului său».[1] Henoteismul îl consideră M. Müller ca forma primordială cel puţin a religiunii Inzilor vechi, iar originea sa o reduce la idea infinitului, care ar fi fost trezită în conştiinţa acelui popor de impresia unor obiecte şi corpuri naturale. Dela henoteism, zice M. Muller, a fost

[1] Cf. *N. Pavl. Rojdestveuski:* Apologetica creştină, trad. de Icon. C. Nazarie, Botoşani 1896. p. 266 şi 275.

dată posibilitatea desvoltării religiunii în două direcţiuni: spre monoteism şi spre politeism.

Asupra părerii lui M. Müller referitoare la originea religiunii nu ne oprim, ca să o discutăm mai pe larg, deoarece ea este evident falşă: conceptul infinitului nu invoalvă în sine idea despre Dumnezeu, *acel concept în sine nu are caracter religios,* ci numai în legătură cu idea despre Dumnezeu. Originea *acestei* idei, deci conţinutul esenţial al conştiinţii religioase M. Müller nu-l explică.

Că nu henoteismul a fost cea dintâi religiune a Inzilor vechi, credem a fi dovedit mai sus. Henoteismul nu este altceva, decât un monoteism decadent, în care idea unităţii începe a se tulbura şi întuneca. Baza cultului henoteist o formează *conştiinţa unităţii tuturor zeilor,* conştiinţă în care s'au mai păstrat reminiscenţele credinţii monoteiste anterioare. Şi Romanii — după cum ne mărturiseşte Tertulian — când ajungeau în strâmtorări mari se rugau lui «Dumnezeu» în genere, nu zeilor lor singuratici.[1]

Astfel privit, henoteismul este primul pas spre decadenţă dela monoteismul primordial.

Urmele acestui monoteism s'au sters cu totul în religiunea Inzilor vechi deodată cu ivirea *brahmanismului* şi de aici înainte în toate fazele, prin cari a trecut religiunea acelui popor.

Şi numai această scurtă escursie istorico-religionară ne-a putut convinge cât sunt de adevărate cuvintele învăţatului M. Müller, că: «cu cât înaintăm mai departe în trecut şi cercetăm cu mai multă pătrundere începuturile religiunii, cu atât dăm de concepţii mai curate despre divinitate».[2]

Vom continua cu espunerea religiunii celei mai vechi a celorlalte popoare.

Dr. Nicolae Bălan.

---

[1] A. Schill, op. cip. p. 52.

[2] Wissensch. d. Sprache, II, p. 395. Cf. C. *Gutberlet,* op. cit. p. 86.

DIN TRECUTUL BISERICII ROMÂNE BIHORENE.

IV. Comisiunea regească din 1757.

(Al III-lea şi final comunicat.)

În comisiunea întrunită în vara anului 1757, numai prezidentul Emeric Batyány, şi notarul Philippides Gaja, sunt membri vechi.

Lucrul de căpetenie, ce a emanat dela această comisiune, e un regulament de 8 puncte, carele implicite asigură uniţilor unele favoruri, faţă de ortodoxi. Regulamentul obţine la 29 Noemvrie 1758 şi confirmaţiune mai înaltă.[1]

Dacă era după ortodoxi, aceştia nu ar mai fi cerut comisiune nouă. Erau buni bucuroşi de rezultatul de până acì.

Cei nemulţumiţi şi cărora li era de folos o revenire la lucrurile pierdute, erau romano-catolicii şi cu preferinţă greco-catolicii.

Ştim, că în faţa comisiunii de mai nainte şi-a ridicat cuvântul delegatul George Keserű, cumcă preoţimea română nu spune adevărul.[2] Dupăce comisiunea şi-a mântuit lucrările, sub conducerea lui George, protopop şi paroh în Groşi, s'a esmis o anchetă, carea avea a cerceta la faţa locului şi a asculta martori, privitor la unele din fasiunile dubii făcute înaintea comisiunii regeşti. In anchetă erau membri: notarul şi cu doi primari din tractul Béélului (Bălul), preotul gr.-cat. din Béél, Bogdan şi preotul unit din Nyermegye.

S'a dovedit la această anchetă, că mulţi preoţi, cari la comisiunea regească s'au declarat pe sineşi de ortodoxi, înainte de aceea se gerau de uniţi neaoşi şi primeau «angarii şi postav pentru dolama preoţească» sau «mundur», cum numiau pe acele vremi, revereanda şi greca = superindumentul ei — dela episcopii latini: Forgách şi Nic. Csáky; aşa au mărturisit satele Seád, Maros, Olcsa, Tagadó, Megyes; cei din Kis-laka au spus, că de astea capătă' încă de pe timpul episcopului br. Luzénszky[3] (1732—1734).

Nu va fi chiar fără nici un interes, ca să ne oprim gândirile la mintiile preoţilor uniţi, ce le căpătau dela episcopul latin de Oradea.

---

[1] *Bunyitay* 73.
[2] Aici pg. 187.
[3] *Bunyitay* 51, 52, 53, 75.

Până bine de curând preoţimea română, mai vârtos cea dosită pe la cele sate mărginene, nu avea talar preoţesc; cu o revereandă se sfinţiau mai multe generaţiuni ale unui ţinut întreg. Episcopii orădani voiau ca să menageze clerul unit prin aceea, că îl distingeau de cel greco-oriental şi cu privire la exterior. La anul 1739, preoţilor uniţi se dau 62 reverenzi, pentru primirea cărora curg pe întrecute. Cu un an înainte preoţii uniţi din ţinutul Beiuşului căpătară 30 reverenzi (dolmány) şi 4 mintii (mente). Culoarea reverenzii era vânăt închis. Protopopii aveau reverenzi împodobite cu postav violaceu. Postavurile se aduceau din Lipsca, câteodată până la 40 fruste (= viguri). Episcopul Nic. Csáky însă nu făcù mult câştig neamţului, căci în considerarea înmulţirii preoţilor submanuaţi, înfiinţà o fabrică de postav la Feneş, lângă Beiuş.

La ancheta deschisă de protopopul George, s'a dat peste preoţi de aceia, cari în faţa poporenilor lor s'au declarat când de ortodoxi, când de gr.-catolici. Aşa a făcut Păscui din Vasad.

Aceste investigaţiuni nouă au cauzat nedumeriri. Căutau să le afle noima şi rostul. S'a lăţit faima, că vor fi daţi în judecată toţi aceia, cari s'au lăpădat de unire, ca unii cari sunt sperjuri. Lucrul acesta apoi a prins şi astfel unii s'au dat iară pe partea gr.-catolică, din cler şi din mireni.

Preoţii gr.-catolici, ridicaţi de popor [1] din posturile lor, înfăţişându-se înaintea comisiunii din chestiune, au făcut declaraţiuni în adevăr frumoase despre credinţa lor nouă. S'au arătat foarte recunoscători faţă de chiriarhii latini, cu deosebire pe Forgách îl încărcau de elogii. [2]

Moisă Drágosy — care ajunge mai târziu episcop unit — a ostenit mai mult pentru reactivarea preoţilor alungaţi. Când rehabilità pe aceştia, de sine înţeles că deturba pe cei ortodoxi, întroduşi [3] de popor. [4]

Deşi s'a mişcat toate petrile, unirea nu s'a mai putut pune în picioare. Comisiunea regească din vorbă, numai întru atâta a putut

[1] Aici pg. 190.
[2] *Bunyitay* 75, 76.
[3] *Bunyitay* 80.
[4] Preoţii neuniţi aduşi de popor se numeau misionari vagabunzi. *Bunyitay* 76 nota 2, 80.

slujì cauza unirii, încât a investit-o cu unele garanţii, cari pe viitor se o scutească de prepotenţa poporului, atât de decisivă până acì şi de difamarea ierarhiei sârbeşti, folosită până la greaţă şi obrăznicie la toate ocaziunile binevenite. Unirea din ţara lui Menumorut chiar şi în zilele noastre e mai mică la număr ca pe timpul de până pe la anii 1725. Adevărat că şi până acì, Românii bihoreni oscilau, când spre unire, când spre ortodoxie, totuş însă partea unită prevalează. Dela 1726 începând, curentul e hotărît favorabil pentru biserica ortodoxă. Efemer pe la 1737, iarăş se validitează uniţii. De acì încolo le umblă rău.

E foarte semnificativ, că unirea nu dă înainte nici atunci, când adepţii ei ajung a fi scutiţi de plătirea decimilor şi se dăruesc cu episcop vicar naţional, mai apoi şi cu episcop propriu. Progresul ce se constată totuş către capătul păstoririi lui Melentie Kovács şi pe la întronizarea primului episcop diecezan unit, (1777) şi de acì încoace constant, până în timpul actual, e sporul calitativ şi intenziv, şi nici decât lăţirea geografică şi numerică. Staulul gr.-cat. era mult mai populat pe timpul când păstoria năimitul şi nu păstorul cel bun, care îşi cunoaşte oile şi pe care îl cunosc oile sale.[1] Tot mereu se întona, cumcă să se deie episcop diecezan şi de neam român şi să se şteargă zeciuiala, că poporul român va alerga la îmbrăţoşarea unirii, şi iată că după o întârziere şi împiedecare de o jumătate de secol şi mai bine, se împlinesc aceste dorinţe, dar împlinirea lor nu trage după sine şi aşteptarea, de a se înmulţì unirea. Deci în faţa istoriei nu află adeverire ipoteza, cumcă lipsa de episcop propriu şi decimele sunt cauzele eficiente, cari au înstrăinat pe Românii bihoreni de unirea cu Roma. Românii din părţile acestea în massă nicicând nu au umblat după unire. Episcopii latini orădani, dupăce îşi reocupară, după isgonirea Turcilor, catedra, erau păstori fără turmă. Prin unirea Românilor au cugetat a-şi putea forma mai iute şi mai în massă poporeni. Episcopii latini de Oradea, câteva decenii au trăit în credinţa deşartă, cumcă Românii uniţi sunt credincioşii diecezei lor.[2]

Românii din Bihor s'au dat în partea catolicilor, căci au fost gustat binişor din binecuvântările ce izvorâseră din comunismul

[1] Ioan X, 14.
[2] *Bunyitay* 34. 54. 59. Aici 193.

avut cu calvinii maghiari, apoi au înţeles că şi dorinţa curţii vieneze e, ca Românii să îmbrăţoşeze unirea; dela Viena ei aşteptau multe; tot aşa şi dela episcopul Orăzii, carele acum după alungarea spahiilor turceşti, îşi începuse a administra şi regula întinsele moşii din satele româneşti; şi să nu scăpăm din vedere, că aceşti Români nu erau răzeşi, ci până la unul clăcaşi legaţi de glia boerilor, dar mai vârtos de a episcopului, care era deodată şi fişpanul comitatului Bihor. Pe acele vremi încă nu îşi perduse însemnătatea practică principiul «cuius regio illius religio». Altcum până azi existenţa şi condiţiunile de traiu ale indivizilor şi ale popoarelor, nu au încetat de a fi influinţate *de religia altora,* mai vârtos a acelora, cu cari atingerea e mai deasă.

Suntem aplicaţi a crede, că dacă de loc la începutul începutului, se dăruia uniţilor episcop din coapsele[1] lor, şi să iertau decimele, atunci unirea se lăţia mai cu uşurinţă, se consolida mai bine şi mai iute şi probabil azi ar fi mai numeroasă şi compactă. După celece am arătat, nu se mai poate presupune, că *tot Bihorul s'ar fi unit, dacă unirea era propagată în altă formă.* Unirea din Bihor a stat în contact continuu, cu unirea ardeleană. Şovăirile bihorenilor erau înrâurite de clătinările celor din Transilvania. Unirea din Bihor ca şi cea din Transilvania a început a scădea de loc, căci Românii s'au convins, că ea nu le poate îmbunătăţi soartea. Apoi insurecţiunea lui Rákocy a fost păgubitoare pentru orice aşezare, ce era iniţiată şi protegiată de Viena. Dar nici imperialii nu erau binevoitori pe timpul acestei revoluţiuni unirii din Bihor; ei se puseră în serviciul Sârbilor şi le dădeau mână de ajutor întru prigonirea uniţilor.[2] Ştiut este, că Sârbii în răsmeriţa lui Rákocy erau soţi de arme cu Nemţii. Răscoala sârbului bihorean Pero, din 1730 încă a stricat nespus de mult terenul unirii. El tocmai persecutarea religiei ortodoxe o aducea de pretext, ca să justifice recurgerea sa la fapte de violenţă.[3] Am fost arătat apoi că expatriarea episcopului Klein din Blaj încă a stricat mult intereselor unirii.

[1] Facere, 49, 10.

[2] *Fiedler,* Beiträge zur Union. Archiv für österreichische Geschichte XXXVII, *Bunyitay* 36.

[3] *Bunyitay* 48.

In faţa comisiunii regeşti din 1757—1758, preotul gr.-cat. din Piskolt, Petru, îşi face naţionalul şi biografia. S'a născut în Koppánd, comit. Turda. A fost preoţit în Muntenia, prin episcopul Neofit. Tot scrutiniul canonic ce i-s'a făcut, a fost întrebarea că ştie cetì. Despre aceea că ştie el şi scrie nu fù întrebat. Când s'a instalat în oficiu-beneficiu, poporul a fost unit. Incă cu 3 ani înainte arhiereul Kovács a fost întimpinat cu litie de pişcolteni, când a escurs la ei.[1] Totdeauna în senz catolic a dat învăţături poporenilor, le-au şi primit până la timpul când i-a cercetat episcopul Aradului. De 16 ani încoace totdeauna a căpătat ajutor bănesc dela episcopul latin, dar nu îşi mai aduce aminte bine, că anual ce sume a primit. In anul trecut a căpătat 10 fl. In anul acesta 33 fl.[2] Când a venit episcopul Aradului Sinczie Jivanovici la 1753, poporul l-a somat pe Petru, ca să se depărteze din mijlocul lor, sub ameninţarea de a plătì o amendă de 500 galbini, ori că să se alipească către ei pentru religia ortodoxă, pentrucă aşa le-a poruncit Găvrilă Dringo! S'a înfăţişat la episcopul latin şi s'a plâns despre toate. Pe când s'a înapoiat acasă a aflat familia sa dată afară din parohie. Atunci s'a mutat în o locuinţă din vecini, dar Dringo la exturbat şi de acolo. Intrebat despre credinţa sa a fasionat cu bărbăţie, că crede în adausul particulei *«Filioque»*, că este un al 3-lea loc, curăţitor; recunoaşte primaţia jurisdicţională romană, sf. euharistie se poate face şi cu azimă; *Christos încă a folosit azimă?!*[3] — Zisa ceea, a fi mai papisim ca papa! Aşa se întâmplă însă totdeauna, când teologizează laicii!

Pentru de a se evita pe viitor coliziunile între bisericile Românilor, s'a statuat comportabilitatea lor în 8 articole.[4]

1. Bisericile ridicate de boierii catolici, sau de poporul unit au să rămână proprietatea lor. Să se provază cu preot, chiar şi în cazul, că în acel sat nu e nici un suflet unit; preotul însă să nu aibă voie a se îngera în trebile religioase ale neuniţilor.

2. Unde e majoritatea gr.-catolică, acolo şi biserica e a lor; dacă însă cel puţin 1/4 parte din populaţiune e ortodoxă, şi n'ar

---

[1] Aceasta a putut fi în 1751.

[2] După alt izvor acest Petru ca şi alţi preoţi ar fi primit anual numai 30 fl. *Bunyitay* 64, nota 3.

[3] şi [4] *Bunyitay* 76, 73—74

fi ingremiată la altă parohie, are voie a-şi ridica templu şi a-şi aşeza preot.

3. Unde numărul orientalilor întrece pe al gr.-catolicilor, templul ce există se pune la dispoziţia orientalilor; dar gr.-catolicii sunt volnici a zidì biserică şi în acest sat. Dacă eventual în astfel de sate, majoritatea a fost mai nainte unită şi numai acum de curând s'a lăpădat de unire, templul trece în folosinţa uniţilor, şi neuniţilor nu se lasă libertatea de a-şi ridica templu nou.

Din combinarea punctelor 2 şi 3 vedem deci, că comisiunea regală măsură libertatea conştiinţei şi a exerciării religiunii, cu măsuri neegale.

In p. 2 indirect se opreşte acea minoritate ortodoxă, care din întâmplare înainte de acest regulament a fost afiliată la o altă parohie, să se poată constituì în parohie independentă cu preot local. Pe când în p. 3 explicite se lasă voie uniţilor a-şi ridica biserică, ori în ce sat mixt. Ei pot a-şi ridica biserică şi a ţinea preot şi atunci, când numărul lor dispare de tot între gr.-orientali,[1] iar aceştia numai atunci se pot bucura de parohie proprie, dacă formează $^1/_4$ parte din poporul gr.-catolic conlocuitor.

Alineatul 2 din p. 3 pedepseşte majoritatea gr.-orientală neofită cu oprelıştea, de a nu putea avea parohie proprie în mijlocul minorităţii unite. Probabil însă acest alineat sufere o interpretare ca aceea, cumcă orientalii neofiţi au voie a se încorpora la o parohie vecinaşe.

4. In comuna unde nu e nici un suflet unit, dar preot unit se află, biserica e gr.-orientală — de cumva nu e ridicată de cutare-va patron unit, — însă preotul unit poate sta acolo, nu va putea a se amesteca în afacerile sufleteşti.

Comparând acest punct cu cel dintâiu, ne încredinţăm, că e numai o repetare a aceluia; partea dispozitivă e una în ambele puncte 1 şi 4. Forma însă e inversă. In p. 1 unde se îndreaptă către uniţi, laturea negativă a preceptului se textuează pentru neuniţi, şi din contră, în p. 4, unde se rapoartă la neuniţi, preceptul negativ sună uniţilor.

---

[1] Aceasta li-se spune apriat în p. 6.

Printre șire cetim și acì, că gr.-orientalii au să tragă scurta. Pe când preotul unit poate sta și în acelea comunități unde nu are nici un credincios, acest drept nu se asigură și preotului gr.-oriental. Bisericile ridicate de uniți, ori de patronii acestora rămân între toate împrejurările destinațiunii lor originale, iară cele ridicate de neuniți se dau uniților acolo unde ei majorizează.

Preoții și mirenii, cari acum de curând au căzut dela unire, pățesc în cele bisericești «capitis deminutio», (p. 3 partea II) iară uniții neofiți la rândul lor necum să fie și ei evalificați și tratați ca apostați ușuratici, din contră sunt preferați și distinși.

5. In acele localități, unde nu sunt nici biserici, nici preoți uniți și neuniți, să se continue statul quo; fiecare partid să rămână și pe mai departe încorporat la matera la care a aparținut până acì.

Punctul acesta își are șiretlicul său practic! Satele contemplate în el, erau toate bine de acelea, unde erau ortodoxii în majoritate covârșitoare, și cine ar mai putea acum constata, că din ce cauze pe timpul sesizării comisiunii erau lipsite de temple și preoți, deci filii la alte enorii. Era de prevăzut, că aceste filii cu timpul se vor constitui în parohii de sine stătătoare, firește gr.-orientale. O astfel de desvoltare a lucrurilor a cugetat a oprì punctul 5. Departe văzători erau acești comisari regali în daraverí ecleziastice și strâmbe și strâmte vederi mai aveau pentru trebile lor politice și militare.

6. La satele unde nu e biserică și preot, dacă sunt atâția uniți, câți ar putea și ar vrea să-și facă biserică și să pună preot, o pot face aceasta liber.

Despre aceea apoi tace cronica, să zicem de data asta, canonul încetă acolo, unde ar trebuì să enunțeze, că ce va fi atunci, când ortodoxii din filii, ar putea și ar vrea să-și zidească altar și să aducă jertfă acasă la ei, ca și consătenii lor neconreligionari, dar conaționali.

Nu le-a umblat bine acelor Români, cari la comisiunea anterioară nu au cutezat să se declare în nici o parte. Pe acești interconfesionali regulamentul îi declară ex offo de uniți.

7. Unde locuitorii la comisiunea anterioară, nu au voit a se pronunța nici pro, nici contra unirii, acolo biserica va fi dată preotului unit. Poporul însă să fie înduplecat cu buna la unire.

8. Dacă apoi totuş în unele locuri de acestea, mai târziu se vor fi declarat pentru ortodoxie, singuratici, ori şi mai mulţi, aceştia pot rămânea credincioşi episcopului de Arad. Biserică însă nu îşi pot zidi.

Deci rezerva politicoasă, aceşti creştini o plătesc parte cu siluirea conştiinţii, parte cu acea scădere, că nu se mai pot constitui în enorie independentă.

La călcâiul statutului apoi se spune, cumcă este a se publica din sat în sat, că episcopul Aradului e liber în deprinderea jurisdicţiunei sale, nu altcum şi poporului ortodox i-se asigurează libertatea exerciţiului religios.

Privilegiile îi rămân intacte; însă nu vor fi volnici a pune pedeci propagandei unirii. Propagarea se va face numai în chip şi cu mijloace creştineşti. Aceasta e voia Maiestăţii Sale; contravenitorii îşi vor trage pedeapsa.

E bătător la ochi, cumcă în regulament nicăiri nu se aminteşte de parohii, unde să nu fie şi greco-orientali. Deci parohii pure unite regulamentul nu prevede. Credincioşii uniţilor toţi sunt mestecaţi prin comune neunite.

Totdeodată din acest operat mai putem conchide, cumcă în cea mai mare parte a comunelor, orientalii sunt în maioritate şi că sunt numeroase acelea comune, unde nu este suflet de unit.

Regulamentul din vorbă, a fost transpus în câte un exemplar episcopiilor de Arad şi Oradea. Cu o cale li-s'a acludat şi un conspect despre parohiile unite şi neutrale, dela comisiunea din 1754—1756. Acest conspect l-am examinat în primul nostru comunicat.

Se mai constată din hârtiile desbaterilor comisiunii, cumcă pe timpul acestor frământări bisericeşti, erau uniţi în multe sate în cari azi nu mai sunt, şi din contră, în timpul prezent sunt parohii unite bine întocmite în Bihor, cari atunci erau întregi întreguţe greco-orientale.

Despre cei 23 preoţi uniţi, daţi afară de popor dela slujba bisericească, comisiunea s'a îngrijit aşa, că să steie locului până vor fi delăturaţi cei impuşi de popor şi ei apoi vor fi rehabilitaţi. De soartea lor precară am fost arătat, că s'a îngrijit episcopul latin şi arhidiaconul M. Drágosy.[1] Aceşti preoţi sunt restauratorii

[1] Aici 190. *Bunyitay* 80.

unirii bihorene; ei aveau a fi firul de continuitate între trecutul și viitorul diecezei unite.[1] Dacă cumva s'ar fi solidarizat și acești preoți pe timpul comisiunilor, cu poporul, e de crezut, că unirea nu s'ar mai fi putut reculege până la acea stare, carea e aptă de a alcătuì o episcopie organizată și cu șanse de cuceriri notabili, în un viitor, irelevant că — apropiat, ori foarte îndepărtat. Acești preoți supernumerari, își crează turmă, ridică biserica unită trântită la pământ; ei sunt mucenicii unirii vechi și apostolii și eroii unirii moderne! în corpurile lor se simțesc durerile nașterii și spiritele lor se apasă de greutățile începutului. Nici un scop nu se poate ajunge fără mijloace potrivite, și ceata acestor insignificanți, a fost instrumentele și mediele inconștie quidem, dar chemate a face din nou unire în Bihor. Istoria se repetă. In Ardeal tot așa s'a întâmplat cu unirea, ca și în Bihor. Preoții au inițiat-o, și când curuții prinseră a stăpânì binișor Ardealul, poporul, care și dealtmintrelea nu știa mult de deosebirea credinții, s'a lăsat de unire; partea cea mai mare a preoților însă nu l-au urmat. Acești preoți apoi s'au pus pe lucru și au adunat iarăș popor. Turma s'a fost prea risipit, decât să o mai poată readuna întreagă, mai ales, că poporul se încredințase pe deplin, că din schimbul religiei nu trage nici un folos practic. Curuții au spart biserica Românilor din Ardeal sau mai precis zis, răscoala curuților a ocazionat și grăbit spărtura, care și așa s'ar fi întâmplat, căci firea masselor e să refacă orice înoire, dacă din aceea nu poate trage foloase momentane, și dacă în refacerea aceasta nu i-se pun pedeci mari. Pedeci mai mari și sistematice, cum știm, nime nu a fost pus ardelenilor de a-și relua iarăș ortodoxia veche. Divizarea Românilor ardeleni în două biserici nu e opera unirii lui Atanasie, ci e urmarea firească pentru ori și ce întocmire omenească, când o parte nu ține condițiile la cari s'a obligat.

Tipografia seminarului catolic din Oradea a edat pe anul 1765 călindar; în acela la pag. 22 și următoarele se face un șematism latinesc abreviat, despre clerul gr.-cat. român supus ierarhului catolic de Oradea.

---

[1] *Bunyitay* 76.

Tractul *Gyéres,* cuprindea 8 enorìi: Oradea, Haieu, (Hájó) Hegyesel, alias Harangmező, Rojt, Szakál, Homorok, Gireş (Gyires) şi Sânt-Andrei (Szent-András).

Pe parohul Orăzii îl chema Ioan Simion, era protopopul tractului, denumit în 1763, mai înainte a fost preot în Beiuş. Acesta era unul din capetele cele mai luminate ale clerului unit, a ajuns mai târziu canonic şi puţin a lipsit să ajungă următorul lui Kovács. El era candidatul poporului. A lăsat o fundaţie după moartea sa.[1] Lui îi erau coadjutori în Oradea Clemente Prelukay, Petru Gergelyfű, Andrei Abráhámovics şi al 4-lea un anumit Alexă.

Tractul *Crişului repede* cu 13 parohii. Oficiul protopopesc vacant. Parohiile cu numele sunt: Chiag (Kővágó) Nagy-Borsod, (poate Nagy-Bárod = Borodul-mare) Nagy-Patak, Kopacsel, Össi, Krajnikfalva, Isópallag, Csészke, Feketepatak, Bálnak (poate Bánlaka) Vad (Rév) Battyán, Sóre. In Vad era cantor un preot sfinţit.

Tractul *Kis Ürögd,* protopop Petru, parohul din Kis-Ürögd. Numele alor 15 parohii era: Kis-Ürögd, Sititelec (Székelytelek) Şiauaieu (Salyi) Rozsafalva, Nyárszeg cu doi preoţi, Csehi, Mocsár, Apáthi, Fekete-Gyéres, Pósa, Bikacs, Oláh-Gyepes, Barakony, Fekete-Tó, Nogiorid (Nagy-Ürögd).

Tractul *Beiuşului,* protopopul era Vasile, preotul din Sonkolyos. Tractul consta din 8 parohii: Beiuş, aici preoţia Dimitrie, Papolczay Sonkoly, Venter, Örvényes, Újlak, Szombatság, Sebeş, Szákál.

Tractul *Vaşcăului,* cu 4 parohii: Vaşcău, preotul de aici George e protopopul districtului, Susti, Lunkoj, Alsó-Kimpán.

Tractul *Belului,* cu 6 parohii: Grossi, George, preotul de aici e protopop, Beel (Bel) Nyermeg, Maros, Văleni (Valány) Tagadó.

Tractul *Tulka,* 8 parohii. N'are protopop. Cordău (Kardó), Kocsuba, Keseháza, Petegd, Kápolna, Gyanta, Dombravicza şi Urszád.

Tractul *Lakság,* cu 32 comunităţi bisericeşti: Pocsaj, preotul Mihai Aron de aici e purtătorul protopopiei, Acsád, are doi preoţi. Hosszu-Pályi, Selénd, Ábráhám, Széltálló. Poporul de aici, la 1727, prin stăruinţele aprigului vlădică din Arad Sofronie Ravanicianin se lăpădase tot de unire.[2] Szunyogd, Vazad, Almád,

[1] Aici. 193—194.
[2] *Hurmuzaki* VIII, 34.

Derna, Csanálos, Almaszeg, Piskos, Popești, (Papfalva) Léta, Vértes, Nadariu (Nadár-Telek) Csuha, Kakad, Pelbárthid, Kisláz, Királyi, Bozsaj, Monos-Petri, Sărsig (Sárszeg), Peterd, Gyenet, [1] Gálos-Petri, Ciutelec (Csételek) Papfalva, Ér-Tarcsa și Tótfalu. [2]

Intreg vicariatul unit deci cuprindea 94 parohii matre, cu mai bine de 100 preoţi și era arondat în 8 protopopiate.

Am amintit deja, [3] că din lipsa de date și din pricina, că poporul tot în una varia, apoi şi puţinele date, de cari dispunem, încă sunt straşnic controversate, nu putem urmărì paş de paş bilanţul mişcărilor religioase. Nici barem în anumite intervale răsleţe, nu ne dă mâna a fixa statistica aproximativă, a trecerilor şi retrecerilor.

Acum [4] la anul 1765 sunt 94 parohii și peste 100 preoţi plasaţi în 8 protopopiate.

La comisia din 1756, abia se mai declară cineva pentru unire. [5] Numărul degetelor dela două mâni e mai mare ca numărul comunelor unite. Sufletele sunt 1952 + 823 = 2775. [6] Fumurile, sau familiile acestora 255, copiii lor 431. [7]

In 1748, când se cere instituirea vicariatului unit, se susţine, că sunt 100 parohii cu vr'o 40,000 de credincioși și că sunt prospecte de a mai converti 50,000. [8]

La 1776, când M. Drágosy cere la curtea din Viena dotarea clerului, aflăm că corul acestui cler consistă din 25 preoţi supranumerari, 5 coadjutori parohiali, 30 preoţi parohiali și 4 protopopi. [9] Cât e de mult poporul nu se însemnează. Din notiţele lui Patachich însă aflăm, [10] că sub păstorirea sa, (1759—1776) ar fi fost unite încă 11 parohii, cu 2175 suflete capabile și 802 necapabile de sf. sacramente, pe lângă unirea ce o conseamnă el în şematizmul din 1765; adecă am avea 105 parohii gr.-unite la anul 1776.

[1] Acum Genyéte.
[2] *Bunyitay* 80, 81.
[3] Aici 194 combină cu nota 5.
[4] *Bunyitay* 81, 74—75.
[5] *Bunyitay* 81, 74—75.
[6] *Ardelean* 30, 95.
[7] *Bunyitay* 70. *Popoviciu*, Uniune 228, după Csaplovics 51.
[8] *Bunyitay* 55, 62.
[9] *Ardelean* 42, 43; 113—117.
[10] *Ardelean* 34. Aici 190 nota 4.

In cei 11 ani, cât a păstorit Drágosy s'au întors la unire 19 comune, și așa la anul 1785, credincioșii săi ar fi fost 20·465, împărțiți în 157 comunități, dintre cari 54 matre cu 17,929 și 103 filii cu 2,536 suflete.[1]

In 1781, prepozitul unit George Farkas[2] referează la Roma, că în eparhia gr.-cat. a Orăzii sunt 44 parohii.

In 1737 se asereăză unirea alor 147 comunități.[3] Poate că acestea 147 de parohii sunt vânatul din anul 1736, când 178 de preoți din protopresbiteratele: Lunca, Bistra, Bărcău și Eriu în frunte cu 4 protopopi: George Pop din Beiuș, Ioan Pop din aritul Eriului, Petru Pop din Orade și Mihaiu Pop din Lunca, cer ca să fie iarăș reprimiți la unire. Dânșii adecă până la 1728 au fost uniți și atunci au trecut la ortodoxie.[4]

E din seamă afară greu, ca să stabilim motivul trecerii-retrecerii acesteia în massă.

După izvoarele catolice,[5] altcum ei preoții înșiși o spun și pun negru pe alb, în petiția lor din 1736 Aprilie 18, adresată primatelui din Strigon, că cu 8 ani înainte, adecă în 1728, au trecut la ortodoxie, fiind forțați; jurământul de credință l-a stors dela ei poporul înarmat, prin amenințări. Inima nicicând nu i-au tras la vlădicul sârbesc. Acuma Spiritul sfânt le-a luminat mintea, «nu mai voim a ne deslipì dela unirea atât de mântuitoare»; și în numele rămășițelor noastre recunoaștem și alegem de episcop legiuit, precum și mai nainte am fost ales pe episcopii din toate vremile ai Orăzii, numai «principalitatea voastră» să ne apărați și spriginiți.

Domnul V. Mangra însă, a descoperit un document, care se păstrează la arhiva comitatului Bihor,[6] din care se adeverește, că trecerea aceasta cumulativă, necum să fi fost siluită, ci din contră a fost cerută stăruitor, de ceice au trecut. Ei la 22 Septemvrie, 1727, au ținut în Olosigul-Orăzii, «adunare parțială», și au dat o rugare redactată unguerește, dar iscălită românește, vicecomi-

[1] *Ardelean* 51, 123, 124.

[2] *Ardelean* 58, 132.

[3] *Bunyitay*, 50, 62.

[4] *Bunyitay* 48, 49. St. *Pop* „Unirea“ 71.

[5] *Nilles*, II, Symbolae 524—526. *Bunyitay* 50. *Ardelean* 9—10, 76, 77, aici documentul latin alui Nilles e tradus românește.

[6] Anul 1727, fascicola VIII, Nr. 28.

telui comitatului Bihor, că voiesc cu orice preţ *«să fie neuniţi»* şi să se ţină de episcopul lor din Arad, Vichente Ioanovics.

Noi presupunem, că cei din adunarea din vorbă, sunt tot una cu ceice în 1736 voiesc să se unească şi cari zic despre sine la anul 1736, că *acum 8 ani s'au făcut* ortodoxi. Din Septemvrie 1727 până la Aprilie 1736 e însă 9½ ani. E cu putinţă cumcă ceice se sfătuiesc în 1727 în Olosig să se fi lăpădat formal de unire numai în 1728, ei în scrisoarea lor îndreptată vicecomitelui nu zic că *sunt* neuniţi, ci că *voiesc să fie* atari.

Relevăm că la scrisoarea din 1736 figurează 4 protopopi, la cea din 1727 e cu unul mai mult. Numai Mihaiu dela Lunca, figurează în ambele acte.

Reproducem subsemnările.

In 1736: Preoţii bisericilor valahe, din districtele, Lunca, Bistra, Bărcău şi Eriu 178 de inşi, cu protopopii lor la olaltă: George Pap al Beiuşului, Ioan Pap al ţinutului Bél, Petru Pap al Orăzii, Mihai Pap protopopul Luncei, toţi din comitatul cetăţii Bihorului.

In 1727: «Eu protopopul Mihaiu dela dunca (sic) cu toţi preoţii şi cu biraiele din toate satele împreună.

Eu protopop Gavra dela vidicul Beiuşului cu toţi preoţii şi cu toate biraele vidicului Beiuşului. L. S.

Eu protopop Ioan dela Cefa cu toţi preoţii din Câmpia Orăzii şi cu biraele din toate satele dela Câmpia Orăzii. L. S.

Eu protopop Gavrilă dela Popmezeu, împreună cu toţi preoţii dimpreună cu biraiele. L. S.

Eu protopop Giarge din Pesteş, de pe Crişul-repede dimpreună cu toţi preoţii şi cu toţi juraţii. L. S.»

«Toată biată romănime şi popime românească dela Lunca, Bistra, Bărcău, Crişul-repede, Cei din vecinătatea Orăzii, Cei din ţinutul Beiuşului toţi dimpreună.» [1]

Protopopul Mihai dela Lunca nu apasă pecetea. Poate nu avea.

In amintitul călindar-şematism a lui Patachich, din 1765, arhiereul şi arhidiaconul gr.-cat. aşa sunt induşi: «Ilustrisimul şi reverendisimul domn Melentie Kovács, episcop de Tegeana, sufra-

[1] Rev. „Biserica şi Şcoala" Arad. 1904, Nr. XIX pg. 165-166.

ganeul și vicarul general al episcopului Patachich, între cei de ritul grecesc. Reverendisimul domn Moisă Dragosy, iereu unit de ritul grecesc, arhidiacon diecezan.[1]

Relevăm, că sufragantul unit avea sigilul său propriu; în acela era scobit un scut, cu coroană de nobil și cu insignii pontificale; în scut iarăș era gravat o biserică cu un turn și cu două ferești.[2]

Dieceza latină orădană altcum avea și de mai înainte sigil separat pentru fidelii săi uniți. Era sigilul arhidiaconatului «Sigillum Archidiaconatus Graeci Ritus.» Inscripțiunea era în linia de cerc. Figura sigilului încă era cerc, de mărimea unui ban vechiu numit «husaș.» La mijlocul sigilului era bustul Sf. Nicolau; cel mai popular sfânt în ritul oriental[3] devenì patronul uniților, și chipul acestui ierarh vestit împodobì emblema oficială a bisericii lor.[5]

Sigilul acesta a existat și înainte de a avea Românii uniți arhidiacon român. Arhidiaconul uniților, canonicul latino-catolic, Paul László, săcuiu, la 1725 îl avea deja. La propunerea lui s'a făcut acest sigil.[5]

Gruia.

*Celce iubește **adevărul** și **dreptatea**, **acela**, nu toarce **minciuna** nici țesă **intriga**, care este aliata nedespărțită a **minciunii**.*

Duhovnicul.

---

[1] *Bunyitay* 80.

Până bine de curând s'a susținut, cumcă M. Drágosy la provocarea congregației de propaganda fide din Roma, la 12, III, 1777, a scris acelei congregații un tractat despre „originea, progresarea, întoarcerea Românilor și a episcopilor lor". Acest studiu e de mare importanță istorică. In partea a doua cu multă iscusință se insistă pentru restaurarea mitropoliei unite, care ar contribuì puternic la lățirea unirii. Vezi-l la *Cipar*: Acte 1—20 și *Ardelean* l. c. partea I, 73- 90 românește, la pagina 155—170 latinește. Intră lecțiunile Cipar și Ardelean este nițică variantă. Compară cu *St. Pop*, „Unirea" pg. 32, II și *Ardelean* l. c. partea II, pg. 52. *A. Bunea* însă a dovedit în „șematismul" iubilar al arhidiecezei Blajului, pg. 53, că autorul nu e Dragosy, ci Zacheu Verner. Cnf. foaia „Unirea" Blaj 1905 pg. 207.

[2] *Bunyitay* 60, nota 2. Discursul lui Bunyitay atât de des citat aici e tradus și românește în „Familia" Oradea-mare din anul 1892 de Teodor Roșu, prof. din Beiuș.

[3] Despre Nicolau zic rușii, că dacă moare Dumnezeu, pe el îl pun de Dumnezeu.

[4] *Bunyitay* 45 nota 2, 46 nota 1, 39.

[5] *Bunyitay* 45 nota 2, 46 nota 1, 39.

HIROTONIA CA PEDECĂ PENTRU CĂSĂTORIE.

O chestiune de drept canonic tratată în limba sârbească de Prea Sfinţia Sa episcopul Dalmaţiei

Dr. Nicodim Milaş.

(Urmare).

La sfârşitul veacului VII s'a pornit din nou mişcare în jurul acestei întrebări, din motivul că nimenea nu mai lua în seamă legile lui Iustinian, şi pentrucă prin canoane nu era nimic prescris, ce să fi avut putere obligătoare pentru întreaga biserică; iar cele două canoane se considerau ca având putere de drept numai pentru bisericile particulare. Căsătoria preoţilor după hirotonie se considera de un lucru normal, şi în timpul despre care vorbim erau mulţi preoţi căsătoriţi după hirotonie. Aceasta a îndemnat statul să lucreze ca să se aducă iarăş în vigoare legile cari le dăduse mai nainte în această chestiune. Publicarea unei legi nouă din partea statului nu se părea potrivită, pentrucă şi acelei legi i-se putea întâmpla ceeace s'a întâmplat cu legea lui Iustinian. Pentru aceea împăratul bizantin de atunci Iustinian II Rinotmet se hotăreşte să reguleze chestia aceasta prin un decis al bisericii ecumenice, cărui decis vor trebuì apoi să i-se supuie toţi membrii clerului.

La începutul anului 691 s'a întrunit *sinodul ecumenic quini-sext trulan.* Împăratul invită sinodul să discute întrebarea căsătoriei preoţilor şi să alcătuiască o lege în privinţa ei, ceeace s'a şi făcut. La sinodul acesta au luat parte şi reprezentanţii bisericii din Roma, cari au propus să se opriască peste tot căsătoria clerului şi să se întroducă celibatul. Aceasta a respins-o sinodul. Luând în considerare că atunci era un număr nu neînsemnat de bărbaţi (*οὐκ ὀλίγων πλῆθος*, non exigua hominum multitudo), cari erau în slujba preoţiei şi cari s'au însurat de două-ori, tot aşa şi de aceia cari s'au căsătorit după hirotonie (*μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμῳ ἑνὶ προσομιλήσαντας*, qui post ordinationem uni matrimonio se applicarunt), sinodul a edat canonul respectiv, care în privinţa întrebării din urmă adecă a preoţilor, cari s'au căsătorit după hirotonie, orânduieşte că au să se supună pentru timp scurt (*ἐπὶ βραχύν τινα χρόνον*, brevi aliquo tempore) epitimiei, apoi să se despartă de femeile lor, dar dupăce au suferit epitimia, să fie restituiţi în gradul lor ierarhic *αὖθις αὐτοῖς ἐν τοῖς οἰκείοις ἀποκατασταθῆναι βαθμοῖς*, rursus propriis gradibus restitui). Asta o orândueşte ***canonul 3*** al acestui sinod trulan.[1] Iar pentru viitor orândueşte acest sinod în ***canonul 6***, că nu-i permis nicidecum (*μηδαμῶς ἔχειν ἄδειαν*, nulli penitus liceat) nici subdiaconului, nici diaconului şi nici presbiterului să se căsătorească după hirotonie; iar cine o face aceasta să fie depus.[2] Orânduirea aceasta a canonului 6 trulan avea să fie o normă generală pentru întreaga biserică răsăriteană în tot timpul viitor; şi ca o lege positivă bisericească există

---

[1] Sintagma II. 312. 313.

[2] Sintagma II. 318.

ea de fapt şi astăzi în acea biserică. *Astfel din acel timp hirotonia e recunoscută de pedecă canonică pentru căsătorie.*

Dacă se aseamănă aceste două canoane după conţinutul lor, se vede, că acest sinod ecumenic în fond recunoaşte, că respectivul preot poate să se căsătorească şi după hirotonie şi că astfel *în teorie* hirotonia nu-i nici o pedecă pentru căsătorie; dar *în praxă* a aflat acelaş sinod, că aceasta nu trebuie aplicată, pentrucă ar putea da anză la aspre observări la adresa stării preoţeşti, precum s'a exprimat acest sinod în canonul 12, oprind episcopilor să trăiască în căsătorie. Cel dintâi canon (3) cuprinde învăţătura fundamentală despre căsătoria preoţilor; celalalt (6) canon orândueşte cum trebue să fie praxa în această privinţă după părerile din timpul acela. Cel dintâi din aceste două canoane, abstrăgând dela orânduirea ce o dă provizor pentru preoţii cei căsătoriţi de pe atunci, e foarte important, *pentrucă conţine expresiunea unui sinod ecumenic şi recunoaşte, că un preot şi dacă s'a căsătorit după hirotonire, poate totuş rămânea preot* ca să îndeplinească serviciul la altar, deci că *hirotonia în fond nu-i nici o pedecă pentru căsătorie.*

Un sinod ecumenic, ca supremul organ autoritativ în biserica întreagă nu a putut să nu o recunoască aceasta, pentrucă aşa este învăţătura sf. scripturi, deci învăţătura cuprinsă în dreptul divin. Luând aceasta în considerare, celalalt canon (6) al aceluiaş sinod, trebue privit ca o orânduire, care deşi a existat în singuraticele biserici particulare, totuş a fost provocată de împrejurările acelor timpuri, când s'a ţinut acest sinod, precum şi de părerile, ce le aveau părinţii sinodului despre căsătoria preoţilor, — aşadară o orânduire, *care se poate schimba*, dacă ar venì alte împrejurări şi dacă legiuitorii bisericeşti ar revenì la acele păreri despre căsătorie în genere şi despre căsătoria preoţilor în special, cari le au scriitorii sfintelor cărţi ale testamentului nou.

Orânduirea amintită a canonului 3 al sinodului trulan, că trebue să se despartă de femeile lor toţi acei preoţi, cari s'au însurat după hirotonie şi al căror număr era destul de considerabil (non exigua multitudo), a fost sancţionată câţiva ani mai târziu şi de stat, prin novela aceluiaş împărat, Iustinian II, din Ianuarie an. 706. [1]

Această novelă a fost publicată în urma plânsorii patriarhului Cir către împăratul, că cei mai mulţi preoţi, cu deosebire în eparhiile din apus ale patriarhatului, nu vreau să se supuie de bună voie acelei orânduiri a sinodului şi nu vreau să se despartă de soţiile lor. Că fost-au siliţi acei preoţi s'o facă aceasta după publicarea acestei novele, nu e cunoscut; dar e cunoscut, că în cler domnia mare nemulţămire, nu atât pentrucă au trebuit mulţi, pentru evitarea pedepsei, să-şi părăsească vieaţa familiară, cu care s'au obicinuit şi la care credeau că au drept prin lege, ci mai mult

---

[1] In această novelă e indus din cuvânt în cuvânt textul canonului 3, din sinodul trulan.

pentru oprelıştea generală, ce s'a dat acum, că nimeni din cler, nici chiar subdiaconul, care nu avea hirotonia, nu are voie să se căsătorească după sfinţirea sa. Aceasta a dat ansă la multe nedumeriri în cler, căci mulţi se împotriviau pe faţă acelei orânduiri canonice, şi autoritatea bisericească nu a fost în stare nici cu ajutorul statului, să silească clerul la supunere. In mai multe eparhii ale patriarhatului din Constantinopol, şi aproape în întreg cuprinsul patriarhatului din Alexandria, episcopii, ca să liniştească clerul, au permis să se purceadă în înţelesul sus amintitului canon 10 al sinodului din Ancyra; au permis adecă, să se căsătorească preoţii, cari au întrat necăsătoriţi în cler, dacă declarau episcopului în timpul hirotoniei, că se vor căsătorì la timpul său, ceeace putea fi cel mult doi ani după hirotonire. Această praxă s'a răspândit apoi ca normă generală şi în celelalte eparhii ale patriarhiilor răsăritene.[1] Pe timpul sinodului ecumenic al VII (787), părinţii acestui sinod nu s'au aflat îndemnaţi să se ocupe cu această chestiune, cu toatecă au publicat destule canoane, cari se refer exclusiv la disciplina preoţească. Nu s'a mai atins nimenea de chestia aceasta nici în suta următoare, după acest sinod. Abia pe timpul domniei împăratului *Leo cel înţelept* a venit iarăş la ordinea zilei această întrebare. Indată, în anul cel dintâi a domniei sale, la rugarea patriarhului Stefan, edă Leo (886) o novelă, din care se vede cum a stat până atunci chestiunea căsătoriei preoţilor după hirotonie. In aceea novelă se constată, cum s'a desvoltat obiceiul în biserică, ca să se primească în cler oameni neînsuraţi iar după hirotonie să li se permită ca în restimp de doi ani să se căsătorească. Impăratul află că acest obiceiu e împotriva normelor bisericeşti, şi porunceşte ca în privinţa căsătoriei să se ţie norma primită din vechime, iar această normă e canonul 6 al sinodului trulan, cu toatecă în însaş novelă împărătească nu se aminteşte despre el.[2]

Dar că nici novela aceasta a lui Leo, ca şi celelalte orânduiri bisericeşti şi civile, nu a fost în stare să împiedece căsătoria preoţilor după hirotonie, şi că aceasta a durat şi după aceea mai multe veacuri, — o dovedeşte între alţii şi patriarhul din Alexandria, *Marcu,* care în 1195 adresează lui *Teodor Balsamon* întrebarea: de au voie diaconii şi subdiaconii să se însoare după lege? Iar Balsamon îi răspunde în înţelesul novelei amintite a împăratului Leo.[3] Dar şi din veacul XIII sunt documente despre aceasta. In biserica din Corint se aflau în timpul acela mulţi preoţi în parohii, cari trăiau în căsătoria a doua, dupăce au rămas văduvi din prima căsătorie. Aceasta nu era nici decum bătător la ochi, nici ruşinos, pânăce unul din astfel de preoţi a comis adulter şi a dat ansă la un scandal public. Un călugăr de atunci, cu numele Teodosiu, foloseşte oca-

[1] Aceasta se vede din o novelă a împăratului Leo cel înţelept (886—912), care va fi indusă mai jos.

[2] Tipărită în original la C. E. Zahariae a Ling., Novellae Constitutiones imperatorum post Iustinianum. Lipsiae, 1857, pag. 71.

[3] 76. Sintagma, IV, 477.

ziunea cu preotul, care a comis adulter dupăce s'a însurat a doua-oară şi pune întrebarea, că în general e permis să rămâie în slujba preoţiei acela care s'a căsătorit după hirotonie şi îl roagă pe cunoscutul hartofilax Nichifor al patriarhului din Constantinopol, să-i comunice în scris părerea în chestiunea aceasta. Hartofilaxul ii împlineşte dorinţa lui Teodosie şi în anul 1255 îi scrie o epistolă, în care între altele îi spune, că după disciplina canonică nu pot să săvârşească slujba preoţească, aceia cari au comis adulter, sau cari s'au însurat de două-ori.[1]

Din mărturiile ce au fost induse acum se vede, că nici până în veacul al XIII-lea nu s'a putut sili, preoţimea să se supue orânduirii sinodului trulan, că hirotonia e pedecă pentru căsătorie şi că preotul văduv nu se mai poate însura; iar dela sinodul trulan şi până la hartofilaxul Nichifor trecuseră peste cinci veacuri şi jumătate. Că mai avut-au prilej bisericile particulare să întrebe, după veacul XIII, pe canoniştii cei învăţaţi ca să le clarifice chestiunea aceasta, precum a întrebat patriarhul Marcu din Alexandria și călugărul Teodosiu din Corint, și de s'a practicat şi mai departe în singuraticele biserici particulare, ca preoţii văduvi să se căsătorească, nu ne este cunoscut. Fapt e la tot cazul, că nici până la sinodul trulan şi nici cinci veacuri şi jumătate după acest sinod, în praxă nu se lua pretutindenea în seamă acea oprelişte, care le interzice preoţilor văduvi căsătoria.

III.

Dar ceea-ce orânduieşte canonul 6 trulan e obligător, dat fiind într'un conciliu ecumenic, pentru toată biserica ortodoxă şi nimenea nu-i îndreptăţit să se opună arbitrar acestui canon. De fapt însă, am văzut că nu a fost observat pretutindenea şi în toate timpurile şi că totdeauna s'au ridicat voci de nemulţămire, chiar şi protest public împotriva opreliştii, ca în caz de lipsă preoţii văduvi să se căsătorească din nou; am văzut totodată şi motivele la aceste. Acele motive există şi astăzi; dovadă nemulţămirea preoţimii, care în oprelіştea aceia vede un act, ce nu e bazat nici pe învăţătura sfintei scripturi nici pe dreptul firesc şi care crede că cu puţină bunăvoinţă din partea ierarhiei s'ar putea ajuta la aceasta. Se vedem cum.

Oprelіştea de a se căsătorì preoţimea văduvă nu izvoreşte din dreptul divin, ci ea se bazează pe dreptul positiv al bisericii și e aşadară lege bisericească, ce a edat-o biserica în urma puterii sale legislative. Între legile cari izvoresc din dreptul divin şi între legile edate de puterea bisericească există o deosebire, care rezultă din fondul acestor legi, cum şi din învăţătura dreptului bisericesc. Legile cele dintâi se referesc la credinţă şi morală şi sunt absolut obligătoare pentru toţi şi pentru fiecare membru al bisericii, ori unde ar fi el şi ori când ar trăì. Ele sunt bazate pe sfânta scriptură şi ca atari au şi trebuie să aibă valoare pentru toate

[1] 77 Sintagma. V, 390.

timpurile, iar cine le vatămă şi nu li să supune, acela în momentul acela încetează de a mai fi membru al bisericii. Legile bisericeşti se referesc la vieaţa externă a bisericii, ca să se susţie buna rânduială în biserică şi să se ajungă scopul pentru care există biserica, pentru aceia să şi numesc ele *legi disciplinare* ale bisericii. La sinodul cel mare din Constantinopol din anul 920 la care au fost de faţă reprezentanţii întregei biserici s'au înşirat toate legile bisericeşti din timpurile cele mai vechi, începând cu sinodul din anul 314 şi până la sinodul constantinopolitan din anul 879, şi s'a recunoscut, că aceste legi sunt obligătoare pentru întreaga biserică. Dar aceasta nu a declarat-o în înţeles absolut sinodul din anul 920 precum nu a declarat-o nici sinodul trulan care vorbeşte despre aceasta în canonul 2, şi nici conciliul VII ecumenic, care a amintit şi el despre aceasta în canonul său 1. Puterea legislativă a bisericii a avut totdeauna şi va avea totdeauna dreptul, ca după împrejurările şi trebuinţele bisericii să scoată din vigoare ordinaţiunile vechi şi să stabilească altele nouă, rămânând fireşte credincioasă principiilor fundamentale referitoare la organizaţia şi vieaţa bisericii, cari principii sunt exprimate în învăţătura dumnezeiască a sf. scripturi. Orânduirile celor trei sinoade mari amintite nu mărginesc puterea autorităţilor legislative în schimbarea vre-unei legi vechi sau edarea alteia nouă, ci mărginesc volnicia singuraticilor în orice grad ierarhic s'ar afla ei când ar voi să scoată din vigoare sau să modifice împotriva spiritului dreptului bisericesc sau mânaţi de patimi omeneşti vre-o lege, care este primită de întreaga biserică.

Aceleaşi orânduiri nu mărginesc însă nici decum autorităţile bisericeşti, ca având în vedere trebuinţele nouă ale bisericii şi păstrând spiritul dreptului bisericesc să edeie vre-o lege nouă sau să deie altă formă vre-unei legi din trecut. Adevărul credinţei şi al moralei e unul, care nu se poate şterge şi care trebuie să rămână totdeauna unul şi acelaş. Dar legile disciplinare, cari se referesc la vieaţa externă a bisericii şi cari regulează referinţele externe din biserică, se pot schimba şi sau schimbat cu însăş vieaţa bisericii. Duhul sfânt, care a inspirat pe părinţi, când au edat în sinoade legile respective, având în vedere trebuinţele bisericii dintr'un timp anumit, nu va înceta să înspire pe părinţi, când se adună ei într'alt timp, ca după trebuinţele nouă ale bisericii să schimbe unele legi din trecut, sau să edeie altele nouă.

Precum sunt legile credinţei şi ale moralei absolut obligătoare pentru oricine, care aparţine bisericii creştine, tot asemenea sunt ele neschimbabile, având să rămână acelaş în toate timpurile. Legile disciplinare bisericeşti nu sunt neschimbabile, ele s'au şi schimbat de fapt în cursul veacurilor. Istoria legislaţiunei bisericeşti ne dă despre aceasta multe mărturii, dintre cari vom induce numai unele. Canonul 5 al sinodului prim ecumenic şi canonul 19 al sinodului al patrulea ecumenic, tot aşa şi al 37-lea canon apostolic, orânduiesc, ca în fiecare an să se ţină de douăori sinoade episcopeşti în fiecare mitropolie; iar sinodul trulan în al 8-lea canon al său, ca şi sinodul

al şeptelea ecumenic în al 6-lea canon schimbă aceasta ordinaţiune din cauza împrejurărilor nouă din biserică şi stabilesc că astfel de sinoade să se ţie numai odată la an.

Prin al 15-lea canon din Neo-Cesaraea, s'a stabilit, ca nici o biserică, fie cetatea în care s'ar afla ea oricât de mare, să nu aibă mai mulţi decât şepte diaconi, iar sinodul trulan prin al 16-lea canon al său a şters această hotărîre. O mărturie foarte însemnată despre aceea, cum sunt de schimbătoare legile disciplinare bisericeşti, ne dă canonul 6 trulan, care l-am amintit deja de vre-o câteva-ori. Sinodul din Neo-Caesarea în canonul 1 al său oprise numai presbiterilor căsătoria după hirotonire, neamintind de diaconi şi subdiaconi, iar sinodul din Ancyra permite în canonul al 10-lea al său diaconilor să se poată însura şi după hirotonie; sinodul trulan prin canonul amintit a schimbat aceasta şi a oprit, pe lângă presbiteri, şi diaconilor şi subdiaconilor să se însoare. Ce fel de criteriu i-a condus pe legislatorii bisericeşti, când au schimbat legile disciplinare bisericeşti existente şi le-au înlocuit cu altele, să vede mai bine din canonul 12 al aceluiaş sinod trulan. In sinodul al şaselea din Cartagena din a. 401 s'a edat un canon, în care se recunoaşte şi episcopilor dreptul să poată trăi în căsătorie cu soţia lor, numai cât trebue să se abţie dela femeie în timpul hotărît pentru serviciu. Acest canon a fost primit în sinodul cel mare din Cartagena an. 419 şi este al 70 (81) canon al acestui sinod. Tot asemenea, că episcopul poate fi însurat, şi că nu-i este permis să se despartă de soţia sa, prescriu canoanele 5 şi 51 apostolice. Sinodul trulan în al 12-lea canon al său a schimbat-o aceasta şi a orânduit, că episcopul nu-i permis să fie însurat. O schimbare însemnată a fost aceasta, pentrucă în întreg patriarhatul din Alexandria erau atunci (sfârşitul veacului VII) aproape toţi episcopii însuraţi, deasemenea se aflau mulţi însuraţi şi în celelalte patriarhate şi părinţii sinodului trulan au aflat, că aceasta e pentru popor «obiect de scandelă», de aceea au şi edat acel canon, justificându-şi astfel purcederea: «Iar noi orânduim aceasta, nu pentruca să se sisteze sau să se strice, ceeace s'a stabilit prin apostoli (adecă, că episcopul trebue să fie bărbatul unei femei I, Tim. 3, 2), ci pentrucă ne îngrijim de mântuirea poporului şi de înaintarea lui în bine şi pentruca să nu fie nici o pată pe statul preoţesc; pentrucă dumnezeiescul apostol zice: toate le faceţi întru mărirea lui D-zeu, nu fiţi scandelă nici iudeilor, nici elinilor, nici bisericii lui D-zeu, precum şi eu întru toate fac pe voia fiecăruia, necăutând folosul propriu, ci al multora, ca să se mântuiască; luaţi pildă dela mine precum şi eu dela Christos.» Prin aceasta e stabilită şi prescrisă norma cum să purceadă biserica în toate timpurile viitoare, de câte-ori va fi trebuinţă, să se schimbe sau să se sisteze vre-o lege disciplinară existentă.

Iar dacă toate canoanele amintite acum au putut fi schimbate şi înlocuite cu alte nouă (şi am fi putut induce încă alte multe canoane, cari ca şi aceste au fost schimbate de autorităţile legislative ale bisericii) ase-

menea se poate supune schimbării ori-care alt canon disciplinar, când se naşte trebuinţa şi când o pretinde aceasta interesul bisericii, buna rânduială şi pacea ei. *Poate aşadară fi supus schimbării şi canonul, care opreşte căsătoria preoţilor văduvi, pentrucă nici acesta nu-i altceva decât o lege disciplinară bisericească.* Ne luând în seamă partea formală a schimbării, ci vorbind de însuş obiectul canonului, e destul să asemănăm acest obiect cu obiectul sus amintitului canon 12 al sinodului trulan, ca să se vadă îndată, că cu mult mai mică ar fi această schimbare decât aceia, ce-a făcut-o sinodul trulan.

In sine întrebarea despre căsătoria preoţilor văduvi, sau cu alte cuvinte, despre hirotonie ca pedecă pentru căsătorie, e cu mult mai neinsemnată decât întrebarea despre căsătoria episcopilor. Şi e mai neînsemnată de aceea, pentrucă dreptul episcopului de a avea soţie legitimă şi familie isvoreşte din sf. scriptură, dar că preotul văduv nu ar avea voie să se căsătorească, sau că hirotonia ar fi pedecă pentru căsătorie, nu e spus nicăiri în sf. scriptură, ci să bazează numai pe o lege bisericească, edată între anumite împrejurări ale unui timp, când în ierarhia bisericească domnia o părere unilaterală despre căsătoria preoţilor. Dacă autoritatea legislativă bisericească a aflat că poate schimba ceva ce-şi are baza sa în dreptul divin, atunci mai uşor şi mai liber poate ea schimba o ordinaţiune, care n'are bază în acel drept. In canonul 12 trulan amintit se spune, că episcopul nu-i permis se aibă femeie, căci de ar avea, aceasta nu ar servì «spre mântuirea poporului şi înaintarea lui în bine», ci ar fi «o pată pe starea preoţească». Cu totul altcum stă lucrul, când se tratează despre îngăduirea căsătoriei preoţimei văduve, pentrucă aceasta nici pe departe nu ar fi spre dauna mântuirii poporului şi a înaintării sale în bine, nici nu ar fi o pată pe starea preoţească, ci dimpotrivă ar servì spre împăciuirea acelor, cari au a se îngrijì de mântuirea poporului şi de moralul lui, şi ar sterge o pată de pe starea preoţească. Pe lângă aceea, dacă vom privì cu atenţiune la caracterul sacramental al tainei căsătoriei şi al tainei preoţiei (hirotoniei), nu vom afla nicăiri nimic în învăţătura dogmatică a bisericii ortodoxe, ce ar dovedì că una dintre aceste taine are mai mare însemnătate sau mai mare sfinţenie decât ceealaltă şi că una ar eschide pe ceialaltă. Amândouă sunt de origine dumnezeiască şi amândouă sunt tot atât de sfinte şi mântuitoare. Şi cu nimic şi de nimenea nu se poate dovedì, că hirotonia în sine ar fi o pedecă pentru căsătorie sau că această pedecă ar fi urmarea nemijlocită a hirotoniei. Astfel nu învaţă nici biserica romano-catolică, cu toate că ea pretinde celibatul dela clerul său.[1] Hirotonia

[1] Prof. I. F. Schulte dupăce a indus canonul sinodului tridentin despre celibatul preoţesc zice: „Die Kirche hat nicht erklärt, dass *aus dem Wesen der Ordination die Nichtigkeit der Ehe eines Priesters folge*, m. a. W. dieselbe hat nicht die absolute Nothwendigkeit des Cölibats zum Dogma erhoben, konnte dies auch nicht, weil solche Ehen lange Zeit hirdurch als gültig von der Kirche angesehen worden . . . Das Ehehinderniss des geistlichen Standes, soweit er die höheren Weihen umfasst, ist durch ein positives, allgemeines Gesetz der Kirche aufgestellt, nicht aber ein nothwendiger Ausfluss der Ordination.“ Handbuch des katholischen Eherechts. Giessen, 1855, S. 208, 209.

nu se poate niciodată repeţì, iar căsătoria a doua o recomandă pentru încunjurarea diferitelor rele însuş apostolul Paul. Hirotonia nu o pot primì decât cei aleşi; iar căsătoria e lege firească pentru toţi oamenii. Când a zis D-zeu oamenilor celor dintâi «creşteţi şi vă înmulţiţi» a spus-o aceasta pentru toţi oamenii din lume; iar că dela aceasta poruncă dumnezeiască ar fi eschişi preoţii, pentrucă din întâmplare au rămas văduvi, nici o urmă nu se află în sf. scriptură, precum nu este urmă în sfânta scriptură nicări despre aceea că forul bisericesc ar avea dreptul să lipsească pe om de libertatea sa naturală şi să-l subjuge cu puterea dispoziţiunilor sale. Dacă aşadară căsătoria este o instituţiune legală pentru toţi oamenii dela care nu sunt eschişi nici preoţii şi dacă se poate hirotonì unul însurat permiţându-i-se să trăiască în căsătorie şi ca preot, apoi dacă tainele căsătoriei şi ale hirotoniei nu se eschid una pe alta, atunci nu subversează nici un motiv îndreptăţit pentru a împedeca preoţii văduvi să se căsătorească, nici pentru a oprì pe acel preot, care a intrat necăsătorit în cler, să se căsătorească *după hirotonie*. Această oprelişte s'ar putea motiva cu sute de argumente diferite, precum fac teologii romano-catolici, când motivează celibatul preoţilor, dar toate acele motive cad şi trebue să cadă înaintea *legii naturale despre căsătorie*, care lege a proclamat-o însuş Dumnezeu, iar fiiul lui Dumnezeu a întărit-o în creştinism.

Despre partea practică a acestei chestiuni e superflu a pierde multe cuvinte, pentrucă în întreaga biserică slavă şi în locul prim în cea rusească, ba se poate zice, că nici în celelalte biserici ortodoxe particulare, nu va exista om cult şi conştiu de condiţiunile unei vieţi sociale regulate, (de preoţime nici nu vorbim) care nu ar înţelege cât e de tristă vieaţa preoţilor văduvi şi cât de neîndreptăţită e acea lege bisericească, care şi astăzi e încă în deplină vigoare în întreaga biserică ortodoxă şi care opreşte preoţilor să se căsătorească a doua-oară. Cine înţelege aceasta vine uşor la convingerea că trebuie să se modifice acea lege, pe cât cere trebuinţa, permiţându-li-se preoţilor căsătoria *şi după hirotonire*, cum a fost în cursul multor veacuri. Despre partea aceasta practică induc aici ceea-ce a spus fericitul episcop Jivcovici într'o broşură a sa din 1877:

«Vieaţa preotului văduv e cea mai tristă, cu deosebire a aceluia, care are copii mici, necrescuţi. Nici nu-şi poate conduce casa fără soţie legitimă, precum o pretinde aceasta dela el apostolul Pavel, nici înstrăina nu se poate. Femeile străine îi împrăştie toată avuţia şi astfel dimpreună cu gospodăria îi decade şi casa sa, iar cu casa şi copiii săi şi cu aceştia contigentul cel mai mare al preoţimii viitoare. Iar fără de străină la casă, nu poate fi un astfel de preot nenorocit, deoare-ce îi trebuie cineva, ca să-l servească.

«Ce să se spună despre aceea pagubă morală a poporului şi a bisericei, care provine de aici? Până când va dura starea aceasta, pe lângă toată abstinerea şi înfrânarea şi pe lângă cea mai regulată vieaţă, preotul văduv nu se va putea elibera de un prepus grav ce zace asupra lui.

Nici biserica nu ar fi iertat să tolereze o astfel de stare a lucrului şi dacă totuş o tolerează, aceasta se face spre cea mai mare pagubă a bisericii, căci omul e om [1].

Astfel a scris despre chestiunea aceasta arhiereul sârb, care a fost un adevărat episcop al poporului şi care a împărtăşit sincer toată durerea cu poporul şi clerul său. Şi greu se va afla cineva, care privind cu ochii proprii lucrurile şi având înţelegere ca să le judece adevărat, să nu recunoască că ceeace a zis acest episcop e adevărul curat şi incontestabil.

(Va urma.)

CUVÂNTARE DESPRE NEMURIREA SUFLETULUI.

„Şi de nădăjduim în Chrs. numai în vieaţa aceasta, suntem cei mai ticăloşi între toţi oamenii."

I. Cor. XV. 19.

Iubiţi Creştini!

In parabola bogatului şi săracului Lazăr, la ev. Luca (XVI 27—31) cetim cuvintele acestea: «*Rogu-te lasă părinte, ca să-l trimiţi în casa tatălui meu, căci am 5 fraţi; cărora să le mărturisească despre aceasta, ca nu cumva să vină şi ei la acest loc de chinuri. Iară Avram i-a zis lui: Au pe Moisi şi pe profeţi, să-i asculte pe ei. Iară el a zis: Nu, părinte Avrame, ci de va merge din morţi cineva la dânşii, se vor pocăi. Şi i-a răspuns: dacă nu ascultă de Moisi şi de profeţi, măcar de ar şi învià cineva din morţi, nu vor crede.* Iară ap. Pavel ne zice: «*Cum vor crede de nu li se va vestì*». Următori acelora în Domnul, după darul ce s'a revărsat asupră-ne mijlocit prin s. apostoli şi urmaşii lor, până în zilele acestea, vă vorbesc astăzi, Iubiţi creştini! în această sfântă şi mare zi a creştinătăţii, despre unul din adevărurile de căpetenie ale religiunii, despre nemurirea sufletului. Rogu-vă ca la auzul cuvintelor mele să nu se învârtoşeze inimile voastre, Iub. creştini! ci primindu-le cu acea iubire şi căldură a sufletului cu care eu vi le vestesc, se încolţească în voi germenile credinţei, din care răsar apoi razele luminoase, ce vă arată calea bună şi fericită de urmat şi în această lume numită valea plângerilor şi pentru petrecerea în vieaţa cea de apoi.

Urmaţi-mă cu luare aminte!

* * *

O privire generală asupra stării religioase, sociale şi culturale a omenirii din timpul prezent, ne desvăleşte că şi porţile bisericii noastre în

[1] Mnjenje o zenidbi udovog svestenstva. Pancevo, 1877. str. 14-15. (O părere despre căsătoria preoţimii văduve). La lucrarea aceasta a episcopului *Jivcovici* a scris un comentar Dr. Peicici tipărindu-l în acelaş an în Panciova. Acest doctor apelează la arhiereii sârbi şi le zice la sfârşit: „Sloboziţi, domnilor, pe aceşti nenorociţi (preoţi văduvi) şi nevinovaţi robi creştini de cătuşele grele şi netrebuincioase ale bisericii, asupra căror toată lumea civilizată, cler şi mireni, şi-au spus judecata şi osânda de mult".

curând vor fi asediate de inimici foarte periculoşi, căci nori grei şi vijelioşi se descarcă asupra întregei biserici creştine. Sarcinile groaznice ce apasă mulţimea popoarelor; lipsele simţitoare ce se impun parte prin secarea izvoarelor de venit, parte prin formele şi pretenziunile unei culturi greşite şi prăpăstioase; învăţăturile fără de credinţă şi stricăcioase, ce se străcură până în păturile de jos ale poporaţiunii; rivalitatea fără seamăn şi pofta de cutropire şi nimicire între clase, state şi popoare, au clătinat fundamentele societăţii moderne şi ameninţă cu o prăbuşire şi cu o nimicire înfricoşată. Nu-i mirare deci, că şi la noi se ivesc simtoame îngrijitoare şi că necredinţa se lăţeşte, parte prin apostoli străini, cari vor să ne desorganizeze, nimicindu-ne şi singura cetate nebiruită a noastră, care a fost şi este şi acum: biserica noastră străbună; parte şi prin fii rătăciţi de ai noştri, parte prin unii din eroare căzuţi în necredinţă, şi cu durere trebuie să o spun, unii, lasă că nu cred ei ci îndeamnă prin cuvinte şi fapte şi pe alţii să facă asemenea. Aşa slăbeşte credinţa în popor şi se dărapănă moravurile bune: deci contribue parte conştiu, parte inconştiu la pierirea noastră. Fiindcă pe lângă alte hule, am văzut de multe-ori în batjocură luată şi de râs făcută, una din cele mai esenţiale învăţături ale credinţei noastre, despre nemurirea sufletului, aflu de potrivit momentul, a vă vorbì din nou asupra acestei învăţături, aducându-ne aminte de cuvintele apostolului: «*Şi de nădăjduim în Chr. numai în vieaţa aceasta, suntem cei mai ticăloşi între toţi oamenii*».

In vieaţa omenirii mai cunoaştem asemenea cazuri. Aduc cel mai caracteristic şi momentuos. La anul 1789 a isbucnit în Francia o revoluţie socială cumplită. Toată ordinea socială existentă atunci a fost răsturnată. Biserica creştină a fost desfiinţată; credinţa în D-zeu şi în nemurirea sufletului interzisă, punându-se la morminţi table cu inscripţii: «*moartea este somn vecinic*»; era creştină fù ştearsă, săptămânile înlocuite cu decade, numărându-se anii dela 22 Sept. 1792 adecă dela proclamarea libertăţii. Raţiunea omenească înlocuì dumnezeirea; iară prostituatele luară locul preoţimii. Anii 1789—1794 înseamnă pentru Francia, periodul vărsărilor de sânge al pustiirilor şi al crimelor celor mai teribile, cum nu au păreche în istoria omenirii. La urmă chiar crudul Robespierre, înainte de a sfârşì pe eşafod, decretă silit, că există o fiinţă supremă şi că sufletul este nemuritor, prescriind un cult naţional, al cărui preot se făcù el singur. Concordatul din 1800 al marelui Napoleon, puse capăt acelor destrăbălări.

Argumentele cu cari documentăm învăţătura despre nemurirea sufletului sunt cinci:

I. Biserica noastră, în consonanţă cu istoria omenirii întregi aproape, propagă învăţătura despre nemurirea sufletului, căci mai la toate popoarele din toate timpurile, într'o formă mai lămurită sau mai puţin lămurită aflăm reprezentată idea nemuririi, dela prima urmă istorică şi până în zilele noastre; dela Socrate filozoful, carele cu păharul de venin în mână vestia nemurirea, şi până la congresul tuturor religiunilor de pe pământ,

ţinut în America de nord, cu ocaziunea expoziţiunii universale din Chicago la anul 1893, găsim adânc săpată şi înrădăcinată această învăţătură în spiritul omenirii.

II. Raţiunea ne sileşte a cugeta că învăţătura în nemurirea sufletului este o trebuinţă pentru sufletul omului. Omul nizuieşte din firea sa a se face nemuritor. Unul prin învăţătura şi iscusinţa minţii sale, altul prin puterea şi mărirea sa, al treilea prin averea ori virtutea sa. Aproape fiecare doreşte a-şi face numele sau familia şi moşia sa neperitoare. In măsură potenţată, vedem aceasta vânare după nemurire la diferitele popoare. Spre ce scop a fost sădit acest bold în spiritul şi inima omenirii?

Acesta e impulsul tuturor faptelor mari şi folositoare pentru omenire. Este dorirea nesecată după o lume fericită, liberă de scăderi şi neajunsuri, plină de lumină şi fericire, care ne apare aievea la pragul mormântului, şi după care însetează aicea împăratul şi ostaşul, bogatul şi săracul, dreptul şi păcătosul, înţeleptul şi umilitul.

III. Această învăţătură este de lipsă pentru susţinerea ordinei sociale şi a bunelor moravuri între oameni. Necredincioşii lipsiţi de idealuri măreţe, a căror privire este luată dela ceruri şi dela D-zeu: se cufund tot mai jos în noroiul pământean şi în noianul păcatelor. Asemenea cuvintelor s. script. (Ecl. II, 10.) grăiesc: «*Toate cele ce ochii mei au cerut, nu le-am îndepărtat dela ei; n'am oprit inima mea dela nici o mulţămire, căci inima mea s'a bucurat de toată truda mea.*» Dar tot s. script. (Ecl. II, 24) zice: «*Nu stă în puterea omului să mânânce şi să bea şi să-şi bucure inima de lucrul său*». Din sinul acestora n'a ieşit nici un binefăcător şi fericitor al omenirii. Pe aceştia i-a însoţit şi îi însoţeşte la mormânt, ura şi dispreţul, ba de multe-ori blăstămul contimporanilor. Celor crezători, dintre cari, unii au suferit şi martiriu, li să păstrează cu scumpătate memoria, li-se ridică statue şi li-se păstrează până chiar şi moaştele. Căutaţi şi judecaţi după faptele lor pe aceştia între voi.

IV. Dovezile sf. scripturi despre nemurirea sufletului sunt numeroase. Ele încep cu Facerea şi sfârşesc cu apocalipsa. Omul este compus din corp trecător şi din suflet nemuritor. Din mărturiile acestea vă aduc câteva numai. Mântuitorul ne zice: «*Eu sânt învierea şi vieaţa, celce crede în mine de va şi murì, va fi viu; tot celce trăieşte şi crede în mine nu va murì în veci.*» (Ioan ev. XI, 25—26) şi iarăş:

«*Eu sânt calea, adevărul şi vieaţa, nimenea nu vine la tatăl decât prin mine*». (Ioan ev. XIV, 6). «*Cercetaţi scripturile* — zice Iis. — *că vi se pare a avea într'ânsele vieaţă vecinică,* (ev. Ioan V, 39). «*Iară acestea s'au scris, ca se credeţi, că Iisus este Christos, Fiiul lui D-zeu şi crezând să aveţi vieaţă întru numele lui.*» (Ev. Ioan XX, 31). «*Şi veţi cunoaşte că eu sânt Dumnezeu, când voiu deschide mormânturile voastre, şi când vă voiu scoate pe voi din mormânturile voastre poporul meu: şi voiu da Duhul meu întru voi şi veţi învia.*» (Ezechil XXXVII, 13—14.) Tradiţia bisericii unanim confirmă doctrina aceasta.

V. În fine şi rezultatele ştiinţei moderne, nu pot nega nemurirea sufletului. Porţile sufletului nostru sunt sensurile noastre. Priceperea lumei reale se face cu putinţă posibilă şi în măsură proporţionată după gradul de desvoltare al intelectului nostru. Veacul trecut numit al luminilor, ni-a descoperit multe taine ascunse ale naturei. Tainele vieţii sufletului omenesc, au rămas însă ascunse priceperii şi judecăţii noastre. Şi cu anevoie credem, că se vor descoperì cândva ochilor noştri trupeşti. Multe minţi omeneşti s'au frământat cu resolvarea acestor întrebări şi cu puţin rezultat. Cu ochii noştri trupeşti, e dat să străbatem până la o anumită limită lumea reală, lumea spirituală nici-odată. Prin scrutarea în măsură aprofundată, şi cu ajutorul aparatelor perfecţionate, s'a descoperit înţelegerii noastre lumea microbilor (baccililor) şi ni-s'au descris detaiat, vieaţa şi lucrarea acelor fiinţe infime de fel bun şi rău, cari stau într'o luptă şi lucrare încordată afară de vederea noastră.

Aceste fiinţe de diferite forme şi mărimi, înarmate cu ciocane, fireze, sfredele, suliţe şi alte recuisite, desvoaltă o lucrare mai uriaşă şi mai stricăcioasă decât cele mai puternice şi mai mari vietăţi. Dela renumitul Pasteur încoace s'a deschis pentru ştiinţă o noauă eră. Dar ochiul nostru şi aparatele folosite sunt mărginite, chiar în pătrunderea lumei materiale, cu atât mai vârtos a celei spirituale. Şi oare ştim şi cunoaştem noi totul? Nu! Pentru aceea spiritele mari ale omenimei, unele chiar critice, ori mai puţin credincioase, s'au pronunţat în favorul religiunii. Aşa chiar enciclopedistul *Diderot*, vorbeşte cu mare entuziasm de Christos, asemenea *Rousseaus* despre religiune. Iară *Schiller* scrie către *Goethe:* «Aflu în religiunea creştină virtuală baza către ideal şi către cel înalt». Filozoful *Kant* care în teorie a combătut, zice: «Este datoria omului către sine să aibă religiune».

Despre măsura la care a ajuns ştiinţa modernă, iată cităm cuvintele clasice, ale unui savant englez cunoscut şi apreciat în lumea întreagă pe terenul ştiinţelor naturale, rostite înainte cu câţiva ani la iubileul său de profesor de 50 ani: «Un singur cuvânt, cuprinde rezultatul a tot ce am făcut în 55 de ani spre a promova ştiinţa: acest cuvânt este nesuccesul. Eu nu ştiu astăzi nici o iotă mai mult, ce este puterea electrică sau magnetică, cum sunt de priceput în raport către sine, eterul, electricitatea şi materia brută, sau ce să ne închipuim sub afinitatea chemică, ca şi atunci când mi-am ţinut prima mea lecţiune.» [1] Aşa grăieşte un spirit genial şi mare savant al omenirii. Şi când trebuie să auzi pe la noi, dela nişte pigmei, simpli ignoranţi ori diletanţi în ale ştiinţii, cuvinte de ocară şi de batjocură la adresa bisericii şi în contra învăţăturilor ei, alt răspuns mai potrivit nu aflu, decât cuvintele lui Iisus: «*Doamne iartă-le că nu ştiu ce fac*».

---

[1] Lord Kelvin la Housten Stewart Chamberlein Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts, München 1901, II pag. 807.

Rezultatele ştiinţei ne demustră simplu metamorfosa naturei şi a elementelor ei, după cari însaş materia există, într'un proces continuu despre facere.

«*Fraţilor! cuvântul crucii celor peritori nebunie este, iară nouă celor-ce ne mântuim puterea lui D-zeu este*» grăieşte sf. ap. Pavel (I, Cor. 1, 18).

Aşa a fost de demult, aşa este şi acuma. Sunt şi au fost oameni lipsiţi de credinţă, şi în urmare şi de idealuri, cari au vieţuit singur numai cu trupul şi s'au sfârşit, fără a produce alt bine şie-şi şi semenilor săi, afară că au trăit în plăceri şi în desfătări întreaga lor vieaţă; iară la moartea lor, au lăsat după sine atâta urmă, cât oricare animal de rând, şi cu cât a fost mai luminat, cu atât a fost şi mai nesăturat în poftele şi pornirile sale animalice şi însutit mai periculos pentru omenire. Iată la aceasta duce calea celorce râd de nemurirea sufletului, privirea lor nu e îndreptată spre Dumnezeire şi spre idealuri sublime, ci se coboară în jos spre pământ, unde află nutremântul trupului lor nesăţios, până ajunge la rândul dobitoacelor, cu cari voieşte a se înfrăţi şi prin origine şi prin traiu. Dela aceştia omenirea n'a avut şi nu va avea nici un bine.

Iubiţi creştini! Credeţi în suflet şi în nemurirea lui, ca să nu vă faceţi ca şi cei mai nefericiţi oameni, căci Christos care a pătimit pentru noi şi a înviat din morţi, a înviat şi lumea la o vieaţă nouă.

Un individ, familie şi un popor, tare în credinţă şi râvnitor după idealuri, are rost de a trăi, producând bine pentru sine şi pentru alţii. Viţa noastră ruptă din trupina latină, a avut şi are cu cele dintâi popoare cuvântul în istoria omenirii. Latina gintă, cum a grăit poetul, a mers ca o regină în fruntea altor ginte, vărsând lumină în urma ei; a luptat şi a jertfit mai mult ca ori şi care altă gintă, pentru idealuri şi pentru binele şi fericirea omenirii. Voi, iubiţilor creştini! ca mlădiţele acelei viţe, ridicaţi vlăstarele voastre, spre acea trupină, îndreptată către Dumnezeire, şi urmaţi atât voi cât şi prin urmaşii voştri, acea cale luminoasă şi binefăcătoare. Stârpiţi din sânul vostru pe cobitorii necredincioşi, cari aduc lor şi vouă pierzarea şi vă rugaţi lui D-zeu, ca să reverse asupra voastră glasul său nesecat în bunătăţi. Incheiu cu cuvintele rugătoare dintr'un admirabil sonet, al unui genial poet al nostru, pe cari le puteţi rosti şi voi:

„Răsai asupra mea lumină lină,
Ca 'n visul meu ceresc de-odinioară,
O maică sfântă, pururea fecioară,
In noaptea gândurilor mele vină.

Speranţa mea, tu n'o lăsa să moară,
Deşi a fost adânc noian de vină;
Privirea ta, de lacrămi calde plină
Indurătoare asupra mea coboară.“ [1]

Credeţi! şi întărind credinţa voastră speraţi în realizarea fericirii şi mântuirii noastre cea de acum şi de apoi. Amin!

Dr. George Popoviciu.

[1] M. Eminescu: Poezii postume, Bucureşti 1902. Sonet pag. 62.

MIŞCAREA LITERARĂ.

Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi de peotul *Samuil Clain de Sad* izvodite. Editate acum pentru întâia-oară cu litere latine, după ediţia din Sibiiu, dela anul 1842. de *Ioan Nicorescu,* paroh. Arad 1907. Tip. diecezană. 8° pag. 159. Preţul 2 coroane.

Oricât ne-am unì, noi cei de astăzi, în părerea, că vestirea cuvântului evangelic a fost ogorul cel mai părăginit în biserica noastră, va trebuì totuşi să recunoaştem, că în vieaţa noastră bisericească au fost prilejuri, când şi preoţii bătrâni şi-au potrivit graiul pentru «cuvântare». Astfel de prilejuri au fost — şi sunt până în ziua de astăzi – ceremoniile religioase cari se săvârşesc afară de biserică: botezurile, nunţile, prânzul Paştilor şi mai cu seamă *îngropăciunile.*

Răposând vre-unul din fruntaşii satului, o muiere vrednică sau vre-o fecioară tinără, preoţii noştri, chiar şi cei mai greoi la vorbă, şi-au ţinut totdeauna de datorinţă să spună o predică, sau, cum se zice: «*să ia iertăciunile*».

Predica aceasta o cunoaştem cu toţii. Am ascultat-o de-atâtea ori, ca copii, şi cei cari suntem preoţi o rostim şi astăzi sau dacă nu o rostim, atunci greşim de moarte.

Preotul acela, care a rostit cel puţin un panegiric bine alcătuit, de bună seamă s'a convins, că timpul, cât a vorbit, l-a folosit numai spre zidirea turmei sale credincioase. O îngropăciune românească la sat, este nu numai cel mai mişcător tablou, ce se înfăţişează ochilor, este nu numai prilejul potrivit de a cunoaşte bunătatea curată şi iertătoare din inima ţăranului nostru şi comoara de poezie din sufletul ţărancei noastre bocitoare, ci pentru preot este şi momentul, când chemarea de *învăţător* şi-o poate împlinì cu mai multă isbândă. Atunci, când mulţimea înlăcrimată e cuprinsă de fiorul cel mare al morţii şi al evlaviei, cuvântul de povaţă şi învăţătură, ce se desprinde din glasul molatic şi temător al preotului, e chemat să străbată mai adânc în inimile ascultătorilor înduioşaţi. De aceea zic, avem datorinţa, ca *cel puţin* la înmormântări să predicăm, pentruca în chipul acesta să păstrăm un obiceiu străvechiu în biserica noastră, să păstrăm necurmată legătura tradiţiei cu rândurile de preoţi apuse prin veacuri.

Cuvântările la morţi se poate zice, că formează cele dintâiu începuturi de literatura bisericească-omiletică la noi, Românii din Ardeal şi Ţara Ungurească. O mărturie şi aceasta, că cuvântările aceste în biserica noastră s'au rostit dintru început, astfel, că în decursul timpului ele au ajuns să îmbrace o anumită formă, oarecum şablonară consfinţită prin uz.

Ele încep, de regulă, cu înţeleapta resignare a Eclesiastului, că «toate sunt deşertăciune», după care urmează o liniştitoare împăcare cu gândul morţii, această năpraznă, rânduită omului dintru început, se vorbeşte apoi de merindea sufletească, ce trebue agonisită pe lungul drum al morţii şi se sfârşeşte cu partea cea mai aşteptată şi mai însemnată: cu iertăciunile.

Iată formula propovedaniei dela morţi, care ne-a rămas până astăzi şi care o aflăm aproape în toate colecţiunile de cuvântări româneşti de felul acesta.

Cele dintâiu predici mai de seamă la morţi le avem tot dela aceia cari au brăzdat câmpul literaturii româneşti, dela luminoşii luceferi ai culturii noastre din veacul al XVIII-lea: *Petru Maior* şi *Samuil Clain.*

Maior a tipărit o seamă de *Propovedanii* în două feluri: unele anume pentru poporul de rând, scrise «cu curgere de graiu mai pe jos», iar altele «după adâncul ritoricesc ţesute», sunt întocmite numai pe seama preoţilor, ca modele de oratorie bisericească. I. Klein a scris, pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea *Propovedaniile,* cu titlul de mai sus, cari acum s'au reeditat, cu litere latine, din îngrijirea părintelui I. Nicorescu din Curtici. Sunt vre-o zece cuvântări la morţi (între acestea una la îngropăciunea unui preot şi alta a unui călugăr), o predică model despre iertăciuni, foarte frumoasă, o propovedanie a sf. Vasile, una a sf. Chiril (patriarhul Ierusalimului), o cuvântare despre propovăduirea adevărului, alta despre preoţie şi în sfârşit una despre datorinţele preotului faţă de turma sa. Aceste propovedanii, prin felul cum sunt alcătuite şi prin comoara de învăţături mântuitoare, ce cuprind, sunt pentru noi o dovadă mai mult, că luminatul călugăr, cu temperament înfocat, din mănăstirea Blajului, istoricul învăpăiat pentru obârşia şi trecutul neamului său, învăţatul filolog, care a scris cea dintâiu gramatică a limbii româneşti (Viena 1780), autorul zelos a peste 40 de opere — a fost în acelaş timp un teolog erudit şi un adevărat preot cu chemare pentru apostolat.

Şi dacă n'am şti, că S. Klein ne-a lăsat — din însărcinarea episcopului Bob, cu care de altcum trăia în raporturi foarte înăsprite — o foarte bună traducere a bibliei pe româneşte, aceste cuvântări singure ne întăresc în convingerea, că dânsul scria, între contimporanii săi, cea mai curată şi mai curgătoare limbă românească, care adeseori îmbracă şi vestmântul frumuseţii poetice.

Propovedaniile lui se pot rostì şi astăzi cu mult folos pentru zidirea morală a creştinilor noştri dela sate. Părintele Nicorescu a săvârşit aşadar un lucru bun şi folositor, când prin reeditarea lor a primenit săraca noastră literatură bisericească cu o lucrare, a cărei valoare e netăgăduită şi a cărei trebuinţă se simte totdeauna. ***G. Tulbure.***

*

Am primit la redacţie următoarele scrieri:

Admisibilitatea căsătoriei a doua a preoţilor din punct de vedere dogmatic, canonic şi practic de Dr. Vasile Găina, profesor la facultatea teologică din Cernăuţi. Fiind acest tractac de o însemnătate actuală vom da o dare de seamă mai amănunţită în Nr. viitor.

Toleranţa bisericească la îngroparea eterodoxilor, de Dr. Stefan Pop, Iezvin, 1907, p. 25. Preţul 60 fil. Vom revenì în Nrul viitor.

Teologia dogmatică fundamentală. Vol. I: Apologetica creştină, de Dr. Vasile Suciu, profesor de teologie. Blaj, 1907. Preţul 5 cor. Asupra acestei scrieri va urma o dare de seamă într'unul din numerele viitoare.

Statul, Biserica şi şcoala. Un capitol din marele op premiat de universitatea din Budapesta: Drepturile şi datorinţele Familiei, Bisericei şi Statului pe terenul instrucţiunei şi educaţiunei de Sarmaságh Géza. Traducere de I. N. Pop. Cu o prefaţă de Dr. E. Dăianu, protopop. Cluj, 1906, p. 102.

Sfaturi pentru ţărani şi vieaţa sfântului Izidor. I. P. Toussaint. Traducere. Blaj, 1907. p. 50. Preţul 16 fil.

Tipuri istorice. Versuri de Iosif Stanca. Arad, 1905, p. 16. Preţul 10 fil.

Dar de Crăciun. Versuri de Iosif Stanca. Arad, 1904 p. 16. Preţul 10 fil.

Protocolul congresului naţional-bisericesc ordinar al mitropoliei Românilor greco-orientali din Ungaria şi Transilvania, întrunit în Sibiiu la 1/14 Oct. 1906. Preţul 2 cor.

INFORMAŢIUNI.

Două pastorale. Sfântul sinod al bisericii autocefale române a adresat poporaţiunii din România două pastorale, una privitoare la *sărbătorile păgâneşti* şi a doua referitoare la *posturi.* In prima pastorală se stărueşte îndeosebi pentru părăsirea datinelor rele de a ţinea diferite sărbători provenite din superstiţii păgâne, se indică numărul sărbătorilor statorit de biserică, ce sunt a se ţinea şi modul, cum au să se sărbeze. In a doua pastorală se arată însemnătatea postului pentru mântuire, când lăpădându-ne de cele lumeşti ne curăţim de păcate şi ne întărim în virtuţile creştineşti. Biserica a instituit cele patru posturi mari, care obligă pe fiecare creştin, dar ca mamă bună, care totdeauna a avut milă de fiii ei, a dat putere preoţilor de a deslega pe cei neputincioşi, copii, bătrâni etc. de greutatea acestei instituţiuni, iar posturile se constea nu atât în reţinerea dela mâncări cât mai vârtos în săvârşirea de fapte bune; grija noastră să fie mai mult pentru suflet, ca să fie vrednic de a se hrănì tot corpul.

Aceste pastorale de mare însemnătate au fost date de sf. Sinod la 16 Maiu a. c.

Revedere după 40 ani. Cinci preoţi şi un mirean, cari au absolvat seminarul «Andreian» în anul 1866/7 s'au întrunit în 16/29 Iunie, ziua aniversării morţii marelui Andreiu, în Sibiiu pentru a se revedea după 40 de ani dela absolvarea seminarului şi a-şi împrospăta momentele fericite petrecute la olaltă în seminar. Această convenire colegială aranjată cu multă solemnitate, prin serviciul divin, oficiat în catedrală de preoţii iubilanţi, apoi prin pelegrinarea la mormântul marelui Arhiereu la Răşinari şi celebrarea părăstasului în memoria neuitatului Andreiu, s'a tipărit adânc în inimile curate ale bătrânilor preoţi, cari însă tineri la inimă şi simţeminte s'au legat, că — de va voì bunul D-zeu — se vor revedea şi la 50 ani după absolvare.

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice și date tipiconale pe Iunie 1907.

Norme generale: Pentru delăturarea ori-căror îndoieli, ce s'ar putea ivì în privința *rândului,* cum, în practica cultului, se succed cele *„Opt-glasuri“* ale cântării bisericești în întreg anul liturgic pascal, cred de folos a stabili și acì *rândul glasurilor* spre orientare.

Rândul celor *„Opt-glasuri“* se începe în Dumineca Paștilor fiecărui an și se succede în decursul anului pascal cum urmează:

In săptămâna *„luminată“*, glasurile se schimbă zi de zi așa: *Duminecă* se cântă glasul 1, *Luni* al 2-lea, *Marți* al 3-lea, *Mercuri* al 4-lea, *Joi* al 5-lea, *Vineri* al 6-lea și *Sâmbătă* al 8-lea; această *ordine* se poate vedea în *„Pentecostariu“* la cântările Vecerniilor și la „Hvalitele“ Utreniilor acestor zile.

In Dumineca „Tomii“, *rândul* glasurilor se începe din nou cu glasul 1-iu. De acì, peste tot restul anului pascal, *glasurile* în ordinea lor numerică, se perrondează cu săptămâna în tot decursul anului pascal.

Așa: în Dumineca și în săptămâna sfântului Ap. Toma, glasul 1-iu, în Dumineca și săptămâna Mironosițelor, glasul al 2-lea ș. a. m. d. până la Rosalii. In Dumineca și în săptămâna Rosaliilor, la *rând* ar venì glasul al 7-lea; cum însă să prescrie la Pentecostariu, în decursul acestei săptămâni, până Sâmbătă, care este a „morților“, cu escluderea cântărilor Octoihului și a glasului al 7-lea, se cântă *toate* ale prasnicului.

In Dumineca 1-a după Rosalii, a tuturor sfinților, și în toate zilele acestei săptămâni se cântă glasul al 8-lea. Cu Utrenia acestei Dumineci, stadiul Pentecostariului se încheie; iar cu Vecernia din Dumineca aceasta se începe stadiul propriu al Octoihului mare.

In stadiul Octoihului, fiind acesta cel mai lung period al cultului de peste anul pascal, cele *„Opt-glasuri“*, în ordinea cum se găsesc în Octoihul-mare, se perondează de atâtea-ori, până ajungem a număra încă 10 săptămâni înainte de Paștile următoare, adecă: până la Dumineca Vameșului și a Fariseului, când se începe stadiul de zece săptămâni al *„Triodului“*. *Ori cu care glas* am ajunge la Dumineca Vameșului, *cu acela* și *dela acela* continuăm *rândul* glasurilor și în stadiul Triodului până în Dumineca Floriilor, - fără de a se lua ca normativ glasul Triodului, care, ca și glasul Mineielor, este accidental.

In consecvență cu cele premise, urmează în *special* pe luna lui Iunie:

3 Iunie: Dumineca sfinților Părinți, glas 6, voscr. a 10-a.

La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie: *toate* după tipicul Pentecostariului din Dumineca și din săptămâna aceasta.

10 Iunie: Dumineca Rosaliilor.

In Dumineca aceasta, pentru însemnătatea praznicului, la Vecernie, la Utrenie și la Liturgie: *toate* se cântă și se îndeplinesc cum prescrie tipicul Pentecostariului pentru toate zilele acestei săptămâni.

17 Iunie: Dumineca tuturor sfinților, gl. 8, voscr. 1-a.

Cum s'a amintit: Cu Vecernia din această Duminecă se începe stadiul propriu al Octoihului mare.

In stadiul acesta, Octoihul cel mare, cu tipicul său, este cartea rituală conducătoare în practica cultului public religios; iar alăturea și paralel cu Octoihul, Mineiele pe toate lunile, cari percurg stadiul lung al Octoihului.

In stadiul Octoihului, Dumineca și peste săptămână, la Vecernie, vom cânta deci toate: dela Octoih și dela Mineiu, cum prescrie tipicul Octoihului mare pentru toate cazurile, ce obvin în acest stadiu al cultului public.

24 Iunie: Dumineca a 2-a după Rosalii și Naşterea sfânt. Ioan Botezătoriul, gl. 1, voscr. a 2-a. La Vecernie și la Utrenie: cântările Octoihului și ale sărbătorii, după tipicul propriu cazului.

29 Iunie: Sf. Apostoli Petru și Pavel.

La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie: *Toate* ale sărbătorii după prescrierea din Mineiu.

Cantor.
